

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Damjan Fajdiga

Mentorica: izredna profesorica dr. Manca Košir

MONOGRAFIJA JURIJA GUSTINČIČA

Diplomsko delo

Ljubljana, 2005

KAZALO

UVOD	3
1. TRST	5
2. MOSKVA	10
3. DRUGA SVETOVNA VOJNA	14
4. »POLITIKA«	17
5. LONDON	21
6. SIN.....	23
7. GUSTINČIČEV STIL.....	25
8. PRAGA	30
9. NEW YORK	33
10. LJUBLJANA	37
11. LIBERALNI KOLUMNIST	40
11.1. Mladina	41
11.2. Slobodna Dalmacija	43
11.3. Vreme	43
11.4. Naša Borba	45
11.5. Naši razgledi	47
12. DNEVNIK V SOBOTNI PRILOGI	52
SKLEP.....	56
SEZNAM LITERATURE	58

UVOD

Jurij Gustinčič je neponovljiva osebnost v slovenskem novinarstvu; če že ne zaradi svojega izredno obsežnega opusa, ki ga je zapustil, poročajoč desetletja za vse vidnejše tiskane in elektronske medije na področju nekdanje Jugoslavije, pa zagotovo zaradi edinstvenosti zgodovinskih dogodkov, v katerih je novinarsko ustvarjal, se prebijal skozi življenje in profesionalno izpopolnjeval.

Prehodil je pot od mladeniča, ki je pred drugo svetovno vojno po ulicah v Moskvi zbiral steklenice in jih po kopejkah pretapljal v rubelj in pol, da bi si priboril sedež na koncertu klasične glasbe v moskovskem konservatoriju, do svetovljana, ki je poročal iz vseh največjih aren sveta.

Pričal je tako rekoč vsem pomembnejšim političnim dogodkom v minulem stoletju. Soočil se je s skrajnostmi najrazličnejših družbenih sistemov: zgodnje otroštvo v Trstu je preživel v času, ko se je vzpenjal italijanski fašizem. Proti nacističnemu okupatorju se je v drugi svetovni vojni tudi sam bojeval kot prostovoljec. Poklicno je deloval v času vsemogočih pojavov in ukrepov v komunizmu, toda vedno je našel način, da je bralcu povedal tisto, kar je hotel, četudi je moral marsikaj sporočiti med vrsticami.

Čeprav se je uradno upokojil že pred razpadom Jugoslavije, se je takrat šele začelo še eno plodovito obdobje Gustinčičevega ustvarjanja. V času divjega kapitalizma današnjih dni še vedno redno dela: piše kolumne za Mladino in pripravlja oddaje za Televizijo Slovenija. Leta 2001 je zaokrožil šest desetletij v novinarstvu. Danes pri 84 letih piše z enako bistrostjo in vnemo kot nekoč, neprecenljive izkušnje, ki jih je nabral v dolgoletni novinarski karieri, pa dajejo njegovim izdelkom poseben čar.

Gustinčič pravi, da je na način njegovega pisanja odločilno vplival slog beograjskega časopisa Politika, s katerim je začel sodelovati leta 1951 in pri njem večino svoje dopisniške kariere prebil v svetovnih prestolnicah. Za Politiko, kjer je pisal 33 let, večinoma kot posebni poročevalec iz Londona in New Yorka, je bil v času po drugi

svetovni vojni značilen lahkotnejši, kramljajoči način poročanja, ki je bralcu tudi težje politične znal približati skozi preprosto pripovedovanje zgodbe.

Odločil sem se, da bom po kronološkem razvoju dogodkov novinarsko pot Jurija Gustinčiča opisal na podoben način: skozi njegovo življenjsko zgodbo, polno nepredvidljivih dogodkov in iger usod.

Metoda, ki sem jo pri tem uporabil, so pretežno neposredni intervjuji; z njegovimi novinarskimi sodelavci, uredniki, s prijatelji in z nekaterimi drugimi znanimi osebnostmi, s katerimi se je križala pot Jurija Gustinčiča. Novinarske sodobnike mu je ob njegovi častitljivi starosti že kar težko najti.

Seveda sem opravil več pogovorov tudi z Jurijem Gustinčičem samim. Nekatere dogodke, katerih sva se med njimi dotaknila, je že opisoval v minulih intervjujih za različne časopise in revije. Dele nekaterih izmed teh intervjujev sem tudi uporabil v diplomski nalogi in članke vnesel v seznam literature.

Zahvaljujem se mentorici dr. Manci Košir, ki se je v tem študijskem letu odločila razpisati za teme diplomskih nalog monografije uglednih osebnosti v slovenskem novinarstvu. To mi je namreč omogočilo, da sem se seznanil z Jurijem Gustinčičem, ki mu gre ob tem globoka zahvala za potrpežljivo sodelovanje.

»Za vsakega mladega novinarja, ki se ima priložnost srečati z Gustinčičem, je po mojem že samo to zelo dragocena stvar. Takšnih novinarjev ni veliko,« je o njem dejal prvi predsednik samostojne Slovenije Milan Kučan, medtem ko sem se z njim pogovarjal o usodi njegovega očeta, ki se je povsem naključno prekrizala z usodo Jurija Gustinčiča.

V čast si štejem, da sem sodeloval s takim novinarskim velikanom, ki je ob vseh dosedanjih priznanjih letos od Društva novinarjev Slovenije tudi prejel nagrado za življenjsko delo.

TRST

Jurij Gustinčič se je rodil Anici Lokar in Dragotinu Gustinčiču 30. avgusta leta 1921 v Trstu. Začetek dvajsetih let prejšnjega stoletja je bil izjemno buren politični čas. Potem ko je ustanovitelj in vodja italijanskih fašistov Benito Mussolini leta 1922 organiziral njihov pohod na Rim in dobil mandat za sestavo vlade, so lovke njegovih izpostav segle tudi do tržaških Slovencev in usodno zaznamovale njihovo zgodovino.

Starša Jurija Gustinčiča sta se v njegovem zgodnjem otroštvu soočila z najkrutejšimi oblikami italijanskega fašizma. To je bilo obdobje, ki ga je tamkajšnjim Slovincem za vselej zaznamoval požig Narodnega doma v Trstu – »prva fašistična akcija, ki je simbolizirala dotedanje in vse bodoče odnose italijanske države do slovenske manjšine« (Pirjevec, 2000: 76).

V Trstu je 13. julija 1920 voditelj tamkajšnje fašistične izpostave Francesco Giunta organiziral požig Narodnega doma Slovencev pod pretvezo »maščevanja proti slovanskim nasilnežem.« Nekaj dni pred tem sta namreč v Splitu v izgrelih umrla dva italijanska mornarja po spopadu s prebivalci hrvaške narodnosti.

Narodni dom s svojimi 4375 kvadratnimi metri površine, na katerih so se razprostirali gledališče, hranilnica in posojilnica, delavsko podporno društvo, knjižnica s čitalnico, časopis Edinost (kasneje Glasbena matica), dvonadstropne dvorane, telovadnica, restavracija in kavarna ter drugi prostori, je bil osrčje kulturnega življenja Slovencev na Tržaškem (glej Kravos, 1995).

Po požigu, v katerem so bili trije mrtvi in 14 ranjenih, so fašisti znancem prek razglednic pošiljali »goreče pozdrave« iz Trsta s sliko Narodnega doma v plamenih. Na srečo so Slovenci tržaško posojilnico in hranilnico še pravočasno premestili s te točke, tako da je ugasnila šele z dekretom italijanske vlade 16. aprila 1941.

Nikoli kasneje italijanska vlada ni hotela vrniti stavbe Narodnega doma slovenski narodni skupnosti, edino njena zunanost je ostala kulturno zaščitena.

V takšnih okoliščinah si je v zgodnjih dvajsetih letih minulega stoletja utirala pot mati Jurija Gustinčiča Anica Lokar, rojena leta 1897, hči ajdovskega župana in trgovca z usnjem Antona Lokarja, sestra pisatelja Danila Lokarja. Kot najstnica je obiskovala vadnico v nemškem jeziku, v internatu sestre avstrijskega admirala Spauna, preden se je s 15 leti vpisala na italijansko trgovsko šolo v Trstu, kjer je imela veliko težav že zaradi tega, ker je bila Slovenka.

Leta 1920 se je Anica Lokar seznanila z Dragotinom Gustinčičem, »komunističnim revolucionarjem,« kot ga je imenovala v osebnoizpovedni knjigi *Od Anice do Ane Antonovne*, v kateri popisuje svojo življenjsko zgodbo. Zaljubila se je vanj, slepo sledila njegovim političnim idealom in se kmalu z njim poročila, čeprav je njen oče temu močno nasprotoval, ker so se njegova politična stališča razhajala z Gustinčičevimi.

V avtobiografiji mati Jurija Gustinčiča opisuje italijansko zaničevanje Slovencev v tistem času z naslednjimi besedami:

Tedaj se je v Italiji že burno razvijal fašizem in njegova pot na oblast je bila prav v tržaški okolici takoj spočetka zaznamovana z žrtvami mnogih ubitih Slovencev. Vsak hip smo zvedeli za kakšno nasilje. Dokler se mož ni vrnil, nisem mogla zaspati, sedela sem in se tresla od strahu. Delavstvo se je z vsemi silami upiralo vedno močnejšim fašističnim silam, ki so si utirale pot na oblast s terorjem, umori, s prisilnim vlivanjem ricinusovega olja v usta Slovencev in komunistov ter z divjaškimi pohodi v slovenske vasi (Lokar, 2002: 55, 56).

V knjigi je opisala tudi rojstni dan svojega prvega sina – Jurija Gustinčiča. Ko ga je povila, se spominja, da jo je obkrožal nič kaj prijazen, »robato zveneči tržaški italijanski dialekt«:

Vsa postrežba se mi je zdela zelo surova, spremljana z najvulgarnejšimi izrazi. Ko se je vihar polegel in sem ležala z otročičkom poleg sebe v bolniški sobi, se mi je zdel to najlepši trenutek v življenju. Kmalu pa je sledilo nadlegovanje: otroka je treba krstiti. Ne, sem odgovarjala, ne pustim ga krstiti.

Takrat v Italiji še ni bilo civilne registracije namesto cerkvenega krsta. Mojemu ugovarjanju je sledilo zmerjanje, nato je prišel duhovnik in zopet je sledilo veliko siljenje njega in babice. Vztrajala sem pri svojem, nato so me sicer pustili pri miru, toda privoščili so si grobe opazke. (Lokar, 2002: 59)

Jurij Gustinčič se je 13. novembra 2004 v rubriki Dnevnik v Sobotni prilogi Dela ozrl na tržaško epizodo takole:

Trst! Ko sem pred nekaj leti sklenil, da svoje matične podatke iz Trsta preselim v ljubljansko občino, sem v tržaški bolnišnici, v neki s prahom pokriti veliki knjigi, takoj našel svoje podatke: Giorgio, je pisalo. Prenesel sem podatke v Ljubljano in seveda se je, mislil sem, razumelo, da bodo Giorgia poslovenili v Jurija. Počakajte, gospod, so mi rekli, to je drugo ime. Niso pomagala dokazovanja, da je to isto in da mi tudi kralja Georgea imenujemo kralj Jurij. Sestavljen je bil in odobren nov dokument, ki so mi ga čez dva, tri tedne poslali. Na ovoju pa je še pisalo: gospodu Giorgiu... (Gustinčič, 2004b: 24).

Sličica, ko ga preimenovali v Giorgia, ponazarja, zakaj Gustinčič v svojih novinarskih prispevkih vseskozi izraža veliko previdnost do naših severnih in zahodnih sosedov. Zavedal se je, da interesi z italijanske in germanske strani ne bodo nič manjši, potem ko so se zgodile politične spremembe v Evropi in ko se meje navidezno brišejo. V času, ko je Slovenija del svoje suverenosti predajala mednarodnim organizacijam, je Gustinčič opominjal, da vstopnica v Evropsko unijo ne zagotavlja idile, temveč je potrebna še večja pozornost. Že ob osamosvojitveni evforiji je bil razmeroma zadržan, češ da Sloveniji ne bo nič podarjenega. Izkušnje so ga naučile, da je evropska idila le slepilo in je pretirano navdušenje odvečno. Nedavna kriza ob potrjevanju evropske ustavne pogodbe med državami razširjene Evropske unije kaže, da so njegovi zadržki upravičeni.

Slovenskim politikom danes zameri, da zapostavljajo zanimanje za slovenski manjšini v Avstriji in Italiji; pravi, da je treba tudi tja vlagati slovenski kapital, da bi naši ljudje izza meja čutili nekaj do matičnega naroda in da se je treba boriti za tamkajšnjo slovensko mladino.

»Če bodo izginili cariniki, še ne pomeni, da ne bo več meja. To je neumnost. Meje se bodo samo izražale na drugačen način. Te meje so prva zunanja obramba slovenske nacije. Slovenija mora temu namenjati ne le pozornost, ampak tudi denar,« je prepričan Gustinčič (glej Petek, 2004: 36).

Jurija Gustinčiča starša na italijanščino nista hotela privaditi, čeprav sta se tudi v njej med seboj pogovarjala. Dejal je, da mu je od vsega italijanskega najbolj všeč hrana.

Iz burnega tržaškega zaliva je Gustinčičevo družino pot vodila na Dunaj. Tam je njegov oče deloval kot eden izmed vidnejših jugoslovanskih komunistov, preden se je vrnil v Ljubljano.

Dragotin Gustinčič je bil eden izmed ustanoviteljev komunistične stranke na Slovenskem in njen zelo vnet politični aktivist. Tudi v Sloveniji je po koncu prve svetovne vojne prišlo do razprtij med socialdemokrati in komunisti, ki so se razmahnili pod vplivom oktobrske revolucije. Komunisti so v javnosti pisno nasprotovali socialdemokratom, češ da se ti priklanjajo buržoaziji. Dragotina Gustinčiča so oblasti nenehno preganjale, večkrat je bil aretiran in zaprt zaradi svojih političnih prepričanj, tako da je veliko časa preživel za rešetkami.

Jurij Gustinčič se očeta spominja kot »komunista prve generacije; tiste, ki je šla v zapore, ne tiste, ki si je razdelila oblast.« Pravi, da je bil nenavaden človek: medtem ko je po političnem prepričanju zastopal skrajna stališča – zaradi tega je tudi plačal visoko ceno, saj je po drugi svetovni vojni preživel kalvarijo na Golem otoku, kasneje pa so mu vrnili partijsko knjižico in je kljub burnemu življenju dočakal 93 let –, je bil v zasebnem življenju neverjetno strpen. Sina je zgodaj naučil, da mora spoštovati tudi mnenja drugih in da v življenju ne gre vse po enosmerni ulici. Pri petnajstih mu je dal prečitati Sveto pismo, zraven pa knjigo avstrijskega socialista Karla Kautskega, ki je govorila o Svetem pismu (glej Škerl, 2003).

»Želel si je, da bi sin vedel vse,« se spominja Jurij Gustinčič.

Ob koncu marca 1927, potem ko se je rodil Jurijev mlajši brat Ilija, so Dragotina Gustinčiča ga zaradi političnih aktivnosti vnovič aretirali. Pristal je v zaporu v Mežici. Mati Jurija Gustinčiča opisuje, da je bil to najtežji boj za obstoj, da je njenega moža oblast hotela, če ne drugače, zlomiti z lakoto. Piše, da je bila v času, ko ga je obiskovala v samici, kamor mu je prinašala marksistične knjige, v takem šoku, da je ves mesec močno krvavela.

Potem ko so se leta 1927 politični spori v Sloveniji zaostri, so oblasti vidnejše komunistične aktiviste jeseni istega leta aretirale in jih odgnale v beograjske zapore. Tam so ostali dve leti, leta 1931 pa je bil Dragotin Gustinčič oproščen obtožbe. Preiskovalni sodnik je bil slovenski pesnik Alojzij Gradnik, ki ga Anica Lokar opisuje kot velikega nacionalista, člana sodišča za zaščito države, ki je preganjalo predvsem komuniste. O vtisih z enega od obiskov moža je mati Jurija Gustinčiča zapisala: »Med zelo kratkim obiskom je sedel dr. Gradnik ves čas med nama, pustil Dragotina Gustinčiča še naprej vklenjenega. Ta je bil zelo prehlajen in mu je curkoma teklo iz nosa« (Lokar, 2002: 83).

Jurij Gustinčič je torej odraščal v precej neustaljenih družinskih razmerah. Pritisk na njegovega očeta je bil tolikšen, da so mladega Jurija, medtem ko je po vrnitvi z Dunaja v Ljubljani obiskoval osnovno šolo na Ledini, celo kot dečka nekoč na ulici zasliševali in zlorabljali njegovo otroško nedolžnost, da bi iz njega izvlekli informacije o njegovem očetu. Vendar se je fantič znašel tako, da si je v hipu izmislil neko drugo ime in osebne podatke.

Dragotin Gustinčič je po velikih težavah v Sloveniji emigriral v Moskvo in s tem odločilno usmeril usodo svojih bližnjih. V sovjetski prestolnici mu je kasneje uspelo dokončati knjigi *Slovensko narodno vprašanje* in *Slovensko kmečko vprašanje*. Njegovo glavno delo, *Das nationale Problem der Slowenen*, ki govori o bodoči politični usmeritvi Slovencev, je ostalo sporno, ker nikoli ni izšlo pod njegovim imenom, ampak si je Gustinčičeve ideje »izposodil« Edvard Kardelj.

Izvirne rokopise Dragotina Gustinčiča v nemškem jeziku Jurij Gustinčič še vedno hrani, nedavno jih je v Trst posodil zgodovinarju dr. Jožetu Pirjevcu.

Kardelj je te zapiske sredi tridesetih let prejšnjega stoletja prinesel iz Moskve v Slovenijo, leta 1939 pa je pod enim od njegovih psevdonimov – Sperans – izšla knjiga *Razvoj slovenskega narodnega vprašanja*.

Mati Jurija Gustinčiča, ki je bila v Moskvi zaposlena kot tipkarica, na pisalnem stroju pa je nekajkrat pretipkala moževe zapiske, je potrdila, da v besedilu Speransove knjige vidi rokopis Dragotina Gustinčiča. Jurij Gustinčič potrjuje, da je Kardelj izkoristil delo njegovega očeta, vendar je tudi izpeljal nekoliko drugačne sklepe.

Dragotin Gustinčič se je v svojih spisih zavzemal za srednjeevropsko socialistično republiko, v kateri bi bili Slovenci v eni državi povezani z Avstrijci in Hrvati, medtem ko na primer srbsko podeželje s svojo srednjeveško ideologijo ne bi več sodilo v to državno tvorbo.

»Moj oče si je zamišljal, da naj bi imela Slovenija v svojem mednarodnem povezovanju pri izbiri proste roke, Kardelj pa jo je brezpogojno vezal na Jugoslavijo. Resda je kasneje tudi dodal tezo, da bi bila Jugoslavija morebiti lahko samo 'vmesna postaja' za Slovence,« razlaga Jurij Gustinčič (Fajdiga, 2004a).

MOSKVA

Žena je sledila političnim prepričanjem Dragotina Gustinčiča in imela zelo idealistične predstave o Moskvi, ko se je tja odpravila s sinovoma po moževem izgnanstvu. Jurij Gustinčič je imel enajst let, ko je z materjo in bratom z Dunaja prek Varšave in Minska odpotoval v Moskvo po neskočno dolgi poti z vlakom.

Cel mesec je minil, preden so si na Dunaju zagotovili vizume, odpotovali proti Moskvi in končno prispeli na cilj. Gustinčič se spominja, da sta z mlajšim bratom preživljala cele dneve v nekem stanovanju, kjer sta čakala zaprta, medtem ko je mati na Dunaju urejala potne dokumente, ki jih tedaj ni bilo preprosto pridobiti. Pot z vlakom do Moskve pa je bila v tistih časih že sama po sebi prava odisejada.

Ko so naposled prispeli v Moskvo, so Gustinčičevi doživeli veliki kulturni šok. Dočakalo jih je pomanjkanje vsega: trgovine so bile večinoma prazne, ulice pa so bile polne revežev in potepuhov.

Ljubljana je bila po oskrbi z osnovnimi živili raj v primerjavi z Moskvo. »Lakote resda ni bilo, smo pa živeli izredno skromno. Vsaka srajca je bila dragocena. Čisto drugi časi so bili; današnji ljudje si tega sploh ne znajo predstavljati,« pravi Gustinčič.

Kot deček je po milijonski Moskvi vsak dan v šolo pešal po visokem snegu pri dvajsetih ali več stopinjah Celzija pod ničlo. Spominja se, da je nešteto krat prestopal po tramvajih in sestopal z njih, ker pogosto sploh niso vozili, ampak so kar obtičali v kolonah, tako da je bila pot do šole zelo zapletena.

Sprva je Jurij Gustinčič v Rusiji obiskoval nemško šolo, kamor so ga vpisali v tretji razred od desetih. Tedaj so imeli v Rusiji skupno desetletno osnovno in srednjo šolo. Do konca osmega razreda je bil v gimnaziji Karla Liebknechta, kamor ga je oče vpisal, ker je najbolj čislal nemške šole in je tudi sam pisal v nemškem jeziku.

»Nekega dne, ko smo prišli v šolo, tam naenkrat ni bilo več niti enega našega učitelja. Stalin jih je vse aretiral. Zaradi tega so nas potem na novo razporejali, in sicer po ruskih šolah, tako da sem v eni izmed njih dokončal zadnja dva razreda. Šele takrat sem se dobro naučil rusko, dotlej sem bolje govoril nemško, saj sem večino šolskih obveznosti opravil v nemščini, rusko pa sem znal povedati preproste stvari na poti v šolo in nazaj« (Fajdiga, 2005a).

Eno izmed svojih moskovskih epizod je opisal tudi v Mladini, ki je leta 2003 izdala izbor njegovih kolumn v knjigi *Nismo angeli*. V poglavju *Intermezzo* je kolumna z naslovom *Bach, Šostakovič in tri prazne steklenice*.

Ker se v tej rubriki že tako očitno vračam v preteklost, mislim, da si lahko dovolim tudi 'postansko temo'. Glasbo. Tisto klasično ali resno ali kako jo že imenujemo, da bi jo ločili od rocka in popa.

Prizorišče je Politehniški muzej. Dmitrij Šostakovič, droben človeček z očali z debelimi lečami, je skupaj s štirimi godalci »na bis« že odigral scherzo¹ iz novega klavirskega kvinteta. Občinstvu, po večini mlademu, še ni dovolj. Vdremo za oder in privlečemo nesrečnega skladatelja nazaj.

Šostakovič je moral scherzo izvesti še tretjič. Cena uspeha. Poslušalsko znanje sem pridobival na zadnji galeriji velike dvorane moskovskega konservatorija (bilo je kot »paradiž« v Carnejevem filmu). Do sedeža sem prišel tako, da sem vrnil za pol rublja praznih steklenic. Tri steklenice, en Bach. Ali Šostakovič. Tako sem slišal praižvedbo njegove Pete simfonije. Obdajali so me starejši ljudje, slabo oblečeni, vendar pametnih obrazov, in od njih sem izvedel marsikaj o Nikischu (tam je zadnjič dirigiral dve desetletji prej), tudi to, zakaj Patetična Čajkovskega v interpretaciji najboljšega sovjetskega dirigenta Mravinskega v nasprotju z Nikischevo interpretacijo zveni salonsko. Mravinski ni dojel, da gre za pesem umiranja in da je scherzo te simfonije pravi danse macabre² (Gustinčič: 2003).

Gustinčič, sicer veliki ljubitelj klasične glasbe in njen zelo dober poznavalec, se iz Moskve spominja velikega razkoraka med življenjskim standardom, ki je bil za veliko večino zelo slab, in kulturnim utripom velemesta, ki je bil na izjemno visoki kakovostni ravni: »Celo Stalin tega s čistkami ni mogel popolnoma uničiti.«

Kot mladenič je pogosto obiskoval vodilna ruska gledališča in koncerte v moskovskem konservatoriju. Spominja se, da je zadnjo zimo pred začetkom druge svetovne vojne tam prebil prav vsak večer v dveh tednih med zimskimi počitnicami. »Čeprav je bila Moskva velemesto s številnimi omejitvami, uredbami in zapleti, moji vtisi o njej še zdaleč niso enostranski, sploh ne slabi. Kulturno sem tam pridobil več, kot če bi ostal, denimo, v Ljubljani.«

Potem ko je v Moskvi Jurij Gustinčič maturiral, je vpisal študij zgodovine. Že pred drugo svetovno vojno je pomagal pri oblikovanju slovenskih oddaj na moskovskem radiu, ki jih

¹ izg. skerco; instrumentalni stavek ali skladba v hitrem tempu in veselega značaja

² ples smrti

je urejal Ivan Regent, tudi emigrant v Sovjetski zvezi, dober znanec Gustinčičevih staršev, kasnejši predsednik Slovenske izseljeniške matice.

Medtem ko je Jurij končal prvi letnik študija, pa se je razmahnila druga svetovna vojna. V tem času sta se tudi ločila starša Jurija Gustinčiča. »Za to sta si izbrala najbolj nesrečen, najbolj neprimeren trenutek. Ločil sem se od družine pri dvajsetih letih in odtlej sem živel samostojno.«

V poglobljenem intervjuju za Naše razglede je leta 1995 Jurij Gustinčič Slavku Frasu opisal, kako je v času druge svetovne vojne zapustil Moskvo. Gre za čas, ko so bili Nemci od Moskve oddaljeni vsega 30 kilometrov.

Končal sem prvi letnik zgodovine, bil sem navaden študent s študentovsko družčino iz krogov moskovske inteligence. Nekaj à la doktor Živago, če se ozrem v tisti čas. Imel sem prijateljico, Olgo, hčerko znamenitega rusinsko-ruskega slikarja in umetnostnega zgodovinarja Igorja Grabarja, učenca Antona Ažbeta v Münchnu. V tej družbi smo se pogovarjali o marsičem: naprimer, ali je Stalin genij ali samo genialna mediokriteta, kot je trdil Buharin. Bil sem sicer dober kosmomolec, ampak skupaj z drugimi sem mirno sprejemal diskusijo o Stalinu. Novembra '41 so nas evakuirali v Ašhabad, glavno mesto Turkmenistana. Litvinov, poznejši sovjetski minister, je takrat rekel svojemu sinu, ki je bil moj prijatelj, da Moskva ne bo vzdržala in da jo bodo Nemci zasedli. Dve leti pozneje so nam očitali, da smo jo pobrisali iz Moskve, ker smo se bali Nemcev. Drugi, ki so ostali v Moskvi, so dobili odlikovanja, mi pa nič. (Fras, 1995: 4)

Iz Turkmenske sovjetske socialistične republike, kamor so napotili moskovske študente, je Gustinčič prispel v Tbilisi, kjer so načrtovali pomožni jugoslovanski radijski center. Vzeli so ga za sodelavca na sovjetski radijski postaji, kamor je prišel v sili razmer, ker v tistem trenutku niso imeli jezikovno primernejšega poročevalca. V tem radijskem centru je bil v glavnem zadolžen za poročila s fronte, ki jih je bral v slovenskem jeziku.

Po koncu vojne je izvedel, da ga na Slovenskem sicer sploh niso slišali, je pa kasneje doživel, da so ga Slovenci prepoznavali po glasu in zaustavljali po ulicah v Srbiji, do koder so prišli omenjeni radijski valovi.

13

»Moj prvi cenzor je bil neki Bolgar, ki je razumel vsako šesto besedo,« se nasmehne Gustinčič. Spominja se, da je v tistih časih v Tbilisiju vneto prebiral Cankarja, potem ko mu je mati pošiljala knjige največjega slovenskega dramatika.

DRUGA SVETOVNA VOJNA

Gustinčič se je vrnil v Moskvo septembra leta 1943. Pri 23 letih pa je doživel še en mejnik v svoji burni mladosti. Prostovoljno se je priključil bataljonu, ki so ga sestavljali borci različnih nacionalnosti s področja tedanje Jugoslavije, ki so se v tistem času znašli na sovjetskih tleh. S tremi drugimi bataljoni – v njih so bili najrazličnejši prebežniki iz nemške in madžarske vojske, hrvaški domobranci... – so sestavili partizansko brigado, ki se je skupaj z Rdečo armado odpotovala bojevat v Srbijo.

Zanimivo, da se je pri tem Gustinčič spoprijateljil s Kolomanom Kučanom, očetom prvega predsednika samostojne Slovenije. Iz Bukarešte sta skupaj pripešala do Čačka, kjer so se odvijali krvavi boji. Gustinčič priča, da je v njegovi četi med bitko ob reki Moravi padla polovica vojakov in da je preživel po čisti sreči. Kučanov oče je podlegel ranam. »Umrli mi je tako rekoč na rokah,« se Gustinčič spominja dnevor, ko so njegove tovariše kosili nemški mitraljezi.

Proti koncu osemdesetih let je Milan Kučan v Ljubljani poiskal Jurija Gustinčiča in se sestal z njim, da bi iz prve roke izvedel podrobnosti o smrti svojega očeta, ki je prebežal iz nekdanjega madžarskega kazenskega bataljona k ukrajinskim partizanom.

»Pljuča mojega očeta niso vzdržala. Izkrvavel je, potem ko je bil v bitki hudo ranjen in so ga v dežju in blatu že prepeljali v bolnišnico v Gornji Milanovac,« je povedal Milan Kučan in dodal: »Poveljnik te brigade je bil polkovnik Mesić, stric sedanjega hrvaškega predsednika Stipeta Mesića, poklicni vojak, ki je po drugi svetovni vojni žalostno končal. Imel je gangreno in preostanek življenja preživel v invalidskem vozičku.«

O Gustinčiču, čigar kolumne z užitkom prebira in zanje pravi, da so biser novinarske profesionalnosti, je govoril zelo spoštljivo:

14

»Gre za izjemnega človeka, po naravi optimističnega, ki sugerira z neverjetno energijo. Z leti je zbral veliko modrosti; ta modrost iz njega govori in mu daje samozavest.« (Fajdiga, 2005d)

Jurij Gustinčič danes pravi, da rane iz druge svetovne vojne vanj niso zarezale neizbrisljivih brazd, da se v njem po vsem tem ni premaknilo nič. »Morda enostavno nisem tak tip človeka,« odgovarja v svojem slogu, brez vsakršnega vznemirjenja.

Po drugi svetovni vojni so se Gustinčiču odpirale priložnosti v jugoslovanskem partijskem aparatu, vendar je hkrati želel doštudirati v Moskvi. Tja se je vrnil v začetku leta 1946, ko je nekaj časa delal pri Borisu Ziherlu, tamkajšnjemu predstavniku Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije.

Toda jugoslovanski odnosi s Sovjetsko zvezo so se poslabšali. Junija 1948 so na seji Informbiroja v Bukarešti na pobudo Stalina sprejeli znano resolucijo "O stanju in položaju Komunistične partije Jugoslavije" in začeli kampanjo proti Jugoslaviji, da bi zrušili njeno vodstvo in ga podredili Stalinovi diktaturi. O tem, da resolucije Informbiroja ne gre prezreti kot zgodovinske epizode, je Jurij Gustinčič pisal v kolumni *Informbiro? Kaj je že to? Ali petdeseta obletnica pozabljene resolucije*.

Podobno je virtualnemu dogodku. Zgodaj zjutraj, 27. junija 1948, me močno tresejo, da bi me prebudili, v eni od treh sob »komunalne kvartire« na Prvi meščanski v Moskvi. V kvartiri so, se razume, živele tri družine. Pod nos mi pomolijo Pravdo. Bila je slavna resolucija Informbiroja proti jugoslovanskim voditeljem. Sodba. Ekskomunikacija. Smrtna obsodba. Življenje se ni ustavilo. Jugoslaviji je bilo življenje podaljšano še za trideset let, precej več, kot si je želel Stalin. Danes me zanima tole: kako to, da se skoraj nihče ne spominja tega dogodka? Dobil je častno mesto v zgodovini 20. stoletja. Potem ko so na Zahodu, po kratkotrajnem omahovanju, pregnali dvome o verodostojnosti spora, so ugotovili, da gre za hud udarec stalinizmu, po katerem »nič več ne bo tako, kot je

bilo». Kataklizmično vsebino sovjetsko-jugoslovanskega spora pa so vendarle doumeli šele pozneje.

15

Tistega jutra sem vstal omotičen, ne pa tudi prestrašen. Vsej svoji mladostni drugačnosti navkljub nisem nikoli mislil, da je v meni kaj »protisovjetskega«. Toda odsotnost pretresa je imela svojo genezo. Leto dni prej, Ždanov je pregnal iz glasbenega panteona (»partija more in sme vse«) Prokofjeva in Šostakoviča, ki sem ju imel za genija. Nisem se strinjal in o tem sem govoril.

Kolega, bogaboječ Bolgar, me je takoj naznanil. Direktor uredništva, kjer sem skupaj z bodočim profesorjem Jovanom Marjanovićem pisal prispevke o Jugoslaviji za bilten, ki ga je smelo brati samo tristo članov sovjetskega CK, je skomignil z rameni: »Pustite ga pri miru. Časa je dovolj. Stvari se bodo reševale globalno.«

Global smo začeli slutiti spomladi 1948. Barikade proti sumljivim jugoslovanskim komunistom so se dvigale z vseh strani. Nekega jutra so Marjanoviću in meni prepovedali vstop v Inštitut Marxa in Engelsa, ker sva kopirala jugoslovanski arhiv Kominterne. Najbolj znan ameriški strokovnjak za Rusijo je Titu nemudoma napovedal konec v treh ali štirih tednih. Toda intelektualci zahodne Evrope in liberalni židovski profesorji iz Amerike so bili vznemirjeni. Veliki angleški zgodovinar Arnold Toynbee je pozneje dejal: »Jugoslavija je leta 1948 izbrala Evropo.« Zares? Po razpadu prve države upornikov proti Stalinu se človek vpraša, ali je imel Anglež res prav. Težko je ne le presojati, ampak še bolj ceniti tak pojav, kadar je tako nedovršen. Spor s Stalinom je bilo čutiti v odnosih med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo vse do prihoda Gorbačova; tega je, čeprav je hotel ohraniti sovjetizem, bolj zanimal desničarski carski reformator vasi Stolipin kot oktobrska revolucija. Toda spor se je končal s trojnim propadom. Z razpadom Jugoslavije, z razpadom Sovjetske zveze in še s propadom komunizma.

Kako ohraniti leto osemindvajset v zgodovini, pa čeprav samo tega stoletja? Ironija, s katero je prežet spomin na tektonski dogodek, zdi se, da primerljiv s padcem Berlinskega zidu, je v melanholični okoliščini, da se je beseda informbiro, če kdo sploh razmišlja o tem, poistovetila z besedno zvezo Goli otok. Namesto da bi delovala veličastno, je zato

pojem sramote. David, ki je leta 1948 premagal Goljata, je tudi sam dobil nekaj njegovih potez, saj je postal krvnik tistih nesrečnežev na tem otoku, v tej jadranski Sibiriji.

16

Toynbee ni popolnoma zgrešil. Če človek opazuje celoto skozi njene posamezne etape, je leto 1948 pomenilo dokončen preobrat. Spopad dveh civilizacij. Bolje rečeno, civilizacije (ki se tega ni zavedala) z necivilizacijo. Tedaj še nismo »izbrali Evrope,« kot je upal Toynbee, smo pa zaznamovali njeno neizbežnost. Mi Slovenci danes samozavestno pravimo, da smo, če nič drugega, edini med južnoslovanskimi narodi, ki se je približal Evropi. Čez petdeset let, kdo ve.» (Gustinčič, 2003: 38)

Po vrnitvi v Jugoslavijo je Gustinčič med letoma 1948 in 1951 deloval kot načelnik za propagando v tujini v zveznem sekretariatu za informiranje, vendar ni želel celo življenje ostati v birokraciji. »Če bi se vse normalno razvijalo, bi bila pred menoj diplomatska kariera. Toda imel sem dolg jezik in sem se nekje zameril šefom. Čutil sem, da me odrinjajo stran in se me skušajo znebiti. Odločil sem se, da bom vzel usodo svojega življenja v svoje roke.«

»POLITIKA«

Nekega dne je na ulici srečal glavnega urednika časopisa Politika Bogdana Pešića, s katerim sta bila znanca. »Vprašal sem ga, ali bi me morda vzel v službo. Odgovoril je, da bi me. Ko sem ga vprašal, kdaj pa bi se lahko o tem kaj pogovorila, je rekel, da se ne bova nič pogovarjala, ampak naj jutri pridem na delo. Ostal sem 33 let.«

To je bilo od leta 1951 do 1984.

»Samo štiri dni sem bil v redakciji, ko me je urednik poklical k sebi in rekel: 'Združeni narodi, Varnostni svet ima sestanek v Parizu, tema Sovjetska Zveza-Jugoslavija.'

Zaukazal je: 'Napiši uvodnik za prvo stran!' Spomnim se, kako sem pisal tisti uvodnik, ki je jezikovno izgledal grozno. Dva starejša novinarja sta mi dolgo popravljala besedilo,

ker takrat še nisem znal dobro srbskega jezika. Kakorkoli že: vrgli so me v mrzlo vodo. Vendar sem splaval. Nekaj mesecev kasneje mi je uspelo napisati nekaj, kar je imelo udaren prvi in zadnji stavek, vsaj zvenelo je tako. Urednik me je objel in pohvalil, bil sem presrečen. Čez nekaj let pa so mi že govorili, da imam zelo dober srbski stil.«

17

Za glavni ideološki časopis v Jugoslaviji je v tistem času veljala Borba, ki je v času Titovega »ne« Sovjetski zvezi kot partijsko glasilo dosegala ogromne naklade, medtem ko je bila Politika nekoliko svobodnejša, bolj malomeščanska. »Vendar pa izjemno brana, zagotovo najbolj brana,« pravi Gustinčič.

»Pri nas so bili odlični pripovedovalci zgodb. To so počeli na preprost in duhovit način, kramljajoče. Miroslav Radojčić je bil v tem nenadkriljiv. Težje politične teme je obdeloval tako, da jih je občinstvu razlagal na poljuden način skozi preprosto pripoved. Kot bi v družbi pripovedoval, kaj se mu je danes zgodilo na ulici. Ta način – da mora teči zgodba – je name močno vplival. Kasneje sem ustvaril nekakšno mešanico med slogom 'resnega Slovenca' in tem lahkotnim beograjskim.« (Fajdiga: 2004a)

Čas, v katerem je omenjene novinarske zgodbe pisal Jurij Gustinčič pri Politiki, sovpada z vzponom novega žurnalizma, ki se je v Ameriki oblikoval konec 50. let, vrhunec pa dosegel v zgodnjih 60. letih prejšnjega stoletja v revijah New Yorker in True. Po zaslugi novega žurnalizma, ki se je razvil iz realističnega romana in prevzel njegove pripovedne tehnike, je novinarska zgodba zasedla elitno mesto javnega diskurza, ki ga je pred njo držal roman, preden se je s področja javnega umaknil v zasebno.

Marko Milosavljevič opisuje, da se je že na prehodu iz 19. v 20. stoletje pojavilo kar nekaj avtorjev, ki so pisali novinarske zgodbe, med njimi na primer novinar in pisatelj Stephen Crane, *»ki je vzel drobne pripetljaje – na primer tovornjak, ki se je pokvaril sredi prometne ceste – in jih 'spremenil v razlage mestnega življenja, ki so razkrile podobe človeške narave' in tako poskušal najti nek smisel življenja. Pri tem je uporabil množico literarnih tehnik, vključujoč nasprotje, dialog, opis dogajanja, opis prizorišča in previden izbor besed. Toda tovrstne novinarske zgodbe so bile večinoma omejene na nekaj revij, kot je bila New Yorker.*

Pomembnost tovrstnega pisanja in novinarskih zgodb, objavljenih v New Yorkerju, se je pokazala šele v šestdesetih letih, ko se pojavi novi žurnalizem, in kasneje, ko se pojavi njegova transformacija, literarno novinarstvo in današnja novinarska zgodba. Novi žurnalizem je od teh zgodnjih oblik pisanja novinarskih zgodb prevzel privrženost realizmu in njegovim pripovednim tehnikam in razsežnostim. (Milosavljevič, 2003: 37)

18

Realizem je v 30. letih 20. stoletja v Ameriki dosegel vrhunec moči z Nobelovimi nagrajenci, kot so bili Sinclair Lewis, Pearl Buck, William Faulkner, Ernest Hemingway, John Steinbeck. Steinbeck in Hemingway sta bila novinarja, ki sta svoje izkušnje s terena vnesla v svoja fiksijska dela.

Novi žurnalizem, katerega najodmevnejša predstavnika sta bila Tom Wolfe in Hunter S. Thompson, je *»temeljito spremenil razmerja moči na področju novinarskih vrst in žanrov. /.../ Medtem ko so bili pisci novinarskih zgodb prej običajno precej nizko na statusni lestvici, je do leta 1973, to je do izida Wolfeove antologije novega žurnalizma, ta poklic postal 'najbolj bleščeč poklic v novinarstvu'; četrto stoletje kasneje se pisce novinarskih zgodb oglašuje poleg kolumnistov kot zvezde posameznega časopisa.«* (Milosavljevič, 2002: 156)

Wolfe je napovedal, da je želel roman izpodriniti s prestola žanrov 20. stoletja in nanj ustoličiti novinarsko zgodbo, kar mu je z agresivnim pristopom tudi uspelo, čeprav so mu nekateri očitali, da se v svojih zgodbah poslužuje tudi fikcije. Da resničnim zgodbam dodaja izmišljene elemente, da bi popestril njihovo privlačnost, kar pa je že prekoračitev glavne zahteve novinarstva – odsotnost vsakršne izmišljenosti.

Gustinčič meni, da so dejstva v novinarstvu nedotakljiva, komentar pa svoboden, medtem ko je v literaturi svobodno oboje, zato sta ti dejavnosti povsem različni, kot razlaga v predgovoru knjige *Nadstropja Amerike*, v kateri je zbral zgodbe iz Združenih držav.

V sklepu Marka Milosavljeviča o novinarski zgodbi v slovenskem novinarstvu danes lahko Jurija Gustinčiča prepoznamo kot posameznika z dobro voljo oziroma svetlo izjemo:

Ustvarjanje novinarskih zgodb je prepuščeno volji, entuziazmu in nadarjenosti posameznika (večinoma bolje izobraženega in višje pozicioniranega novinarja, denimo dopisnika iz tujine), in ne sistematičnemu razvoju in spodbujanju s strani domačih medijskih hiš. Iskanje instantnega dobička v novinarsko-medijski sferi se pač kaže tudi v odobravanju predvsem instantnih komercialnih vsebin in pristopov, kakovost pa je pri tem iskanju dobička vse bolj zanemarjena in prepuščena dobri volji posameznikov.

19

Čas novinarske zgodbe v slovenskem tistu še ni napočil. Ko bo, bo to znak kakovostnega, ne zgolj komercialnega premika domačih množičnih medijev. (Milosavljevič, 2003: 135)

Politika, pri kateri je Jurij Gustinčič začel svojo kariero in se seznanil s srbskim načinom pripovedovanja novinarskih zgodb, ni zvesto služila političnemu vrhu, kakor bi si slednji želel. V začetku petdesetih let jo je Komunistična partija Jugoslavije hotela bistveno spremeniti, pri čemer je bil v glavni vlogi takratni podpredsednik Titove vlade Milovan Đilas, nekdanji odgovorni urednik Borbe. Toda Đilas je ob prestopu k Politiki doživel nenavadno preobrazbo. Jurij Gustinčič je o tem povedal:

Đilas je zamenjal glavnega urednika, ki je bil pristaš svobodnega in individualističnega pisanja, za glavnega in druge urednike pa so postavili razne partijske figure, ki so prišle iz raznih partijskih komitejev. Toda zgodilo se je nekaj zelo zanimivega: Politika je spremenila te ljudi, namesto da bi oni Politiko. Ti ljudje so namreč zelo kmalu postali pristaši takšnega pisanja in so zato svoje najboljše novinarje takrat poslali za dopisnike v tujino. To je Politika naredila že leta 1950, ker se pač o določenih temah doma ni moglo tako pisati, iz tujine pa se je lahko. In zato smo začeli pisati drugače, pozneje so nas začeli drugi posnemati, gotovo pa je Politika na tem področju opravila pionirsko delo.

Novinarji Politike smo takrat drugače gledali na svet, predvsem na Zahod, ki smo ga doživljali človeško in iskali na Zahodu stvari, ki so bile prijetne in so nam kazale Zahod z dobre plati. In takrat smo na intimen način uvajali demokracijo (Petek, 2004: 36).

Đilasa so leta 1954 izključili iz jugoslovanske vlade in Komunistične partije Jugoslavije zaradi kritičnega pisanja, kasneje pa je končal v zaporu, ker je podpiral revolucijo na Madžarskem, enako leta 1960, ko je izdal knjigo o pogovorih s Stalinom. Z njim se je

pogovarjal leta 1944 kot komandant v jugoslovanski vojski, leta 1948 pa kot posebni odposlanec v času zaostrenih jugoslovansko-sovjetskih odnosov.

Jurij Gustinčič je bil v svojem pisanju precej kritičen do sovjetske politike. Veliko so ga citirali ruski časopisi in se zgražali nad njegovim ostrim peresom, ki je zbadalo njihove ideološke veljake in ukrepe Informbiroja. Ko je naenkrat prišlo do otoplitve odnosov med

20

Sovjetsko zvezo in Jugoslavijo, potem ko je Hruščov leta 1955 prispel v Beograd, pa je imel Gustinčič vedno več težav zaradi svojih komentarjev.

Poslali so ga za dopisnika v London, kjer je nasledil Miroslava Radojčića.

LONDON

V Londonu je Jurij Gustinčič preživel devet let in to je ostala njegova najpriljubljenejša dopisniška točka sploh. Pred prihodom na Otok je rad prebiral Dickensa in druge angleške klasike. Hitro se je prilagodil na angleški značaj in način razmišljanja.

»V Londonu sem bil prvič že jeseni leta 1945, in sicer kot tolmač za ruščino v jugoslovanski delegaciji na konferenci štirih ministrov velikih sil, ko so razpravljali o tržaškem vprašanju. Takrat angleškega jezika še nisem dobro obvladal, mi je pa zelo ugajal. Ko sem leta 1957 kot dopisnik Politike znova prispel v London, sem se zaljubil v to mesto v istem trenutku, ko sem stopil na peron postaje Victoria. V devetih letih londonskega življenja se je tudi dokončno izoblikoval moj stil pisanja, za katerega je angleška novinarska esejistika ključnega pomena.« (Fajdiga, 2005i)

Stil, ki ga zaznamujeta vedno prisotna distanca do vsega in rahla ironija.

»Imajo eno lepo besedo, ki se ji reče 'understatement.' Niso tako neposredni. Na primer, medtem ko nekdo dekle na ves glas hvali, se Angležu pri tem nikamor ne mudi, ampak mirno reče: 'Ni slabo.' To je bolj učinkovito. Všeč mi je angleška zadržanost, nevsiljivost, prijaznost. Enako novinar ne sme bralcu vsega prinesiti na pladnju, nekaj prostora mora ostati za razmislek, to danes pogrešam pri slovenskih novinarjih.«

Kmalu po tem, ko je Jurij Gustinčič prispel v London, ga je novinar londonskega dnevnika Guardian Viktor Zorza, ki se je ukvarjal s Sovjetsko zvezo in komunizmom, opozoril, da je v biltenu radia Free Europe, povezanim z ameriško obveščevalno službo CIA, tudi Gustinčičevo ime.

21

Ob njem je bilo navedeno, da so ga iz Jugoslavije poslali v tujino zato, ker da je njegovo pisanje o Rusiji postalo nerodno za jugoslovansko državo. V enem od svojih komentarjev iz Velike Britanije je Gustinčič na posreden način sporočil, da je gibanje neuvršenih sicer plemenita ideja, a bi bilo vseeno dobro, če bi se Jugoslavija nekoliko ozrla tudi proti Zahodu. Zaradi tega so nanj planili kot na državnega sovražnika, posebej takratni jugoslovanski zunanji minister Josip Vrhovec.

Gustinčič je iz Velike Britanije za Politiko pošiljal zgodbe o pustolovščinah iz zasebnega življenja politikov, ko je bilo to v komunistični Jugoslaviji nekaj nezaslišanega, ko so bili politiki tam nedotakljivi v medijih. Ena od najbolj razvpitih tovrstnih zgodb iz Londona je bila afera Profumo iz leta 1963, največja politična spletko v šestdesetih letih na Otoku.

Šlo je za konservativca Johna Profuma, vojaškega ministra Velike Britanije, ki so ga mediji razkrinkali, da je leta 1963 ljubimkal s Christine Keeler, prelepo plesalko iz nekega kabareta v Sohu. Težava je bila v tem, da je bila ona sočasno v zvezi z Jevgenijem Ivanovom, pribočnikom za vojno mornarico na sovjetskem veleposlaništvu. Keelerjeva je kasneje v svoji avtobiografiji zapisala, da je bila del sovjetskega vohunskega obroča med hladno vojno. Profumo je moral naposled zaradi omajanega ugleda odstopiti pod hudim političnim pritiskom laburistov, češ da tako nemoralen človek ne more biti odgovoren za varnost države. Priznal je tudi, da je javnosti lagal, ko je zanikal svoj odnos s Keelerjevo, izjavil pa je, da se je zlagal zato, »da bi zaščitil svojo družino.«

»Britanski Watergate« je bil uvod v številne primere, v katerih so kasneje mediji s svojo močjo zrušili s položaja kakega znanega politika, s tem da so javno razkrili njegovo napako. Da bi si povrnil ugled, Profumu ni pomagal niti obisk ameriškega predsednika

Kennedyja, ki je bil tedaj prvič gost v zasebni hiši kakega britanskega diplomata, v tem primeru zunanjega ministra Harolda Macmillana.

Ravno v tistih dneh, ko se je odvijal vrhunec Profumovih težav, je Jurij Gustinčič z ženo pričakoval rojstvo sina. »Pisal sem cele dneve, medtem ko je bila žena v porodnišnici.« Rodil se je Andrej Gustinčič, ki je šel po očetovih stopinjah. Tudi on je namreč postal novinar, ki je v svojem poklicu videl in doživel marsikaj.

22

SIN

Andrej Gustinčič se je rodil leta 1963 v Londonu. Ko je bil star štiri leta, se je z očetom vrnil v Beograd, pri sedmih pa z njim odpotoval v New York, kamor je očeta vodila dopisniška pot. V New Yorku je Andrej Gustinčič dokončal srednjo šolo ter diplomiral iz ameriške in angleške literature. Leta 1984 se je vrnil v Jugoslavijo in opravil vojaške obveznosti v Jugoslovanski ljudski armadi.

Dve leti kasneje ga je zaposlil beograjski šef Reutersa Richard Balmforth, potem ko je potreboval nekoga, ki je znal dobro pisati angleško. Kot Reutersov dopisnik je iz Beograda Andrej Gustinčič pobližje spremljal zametke, prve iskre in razplamtevanje vojne v nekdanji Jugoslaviji. Poročal je o demonstracijah po Kosovu v poznih osemdesetih letih, bil je v Sloveniji, ko je ta razglasila neodvisnost, potem pa je po žariščih potoval proti jugu, glede na to, kako so se razvijali dogodki. Odpravil se je v Osijek, Vinkovce in še nekatere druge slavonske kraje. Skupaj s kolegom Richardom Mearesom je organiziral Reutersovo dopisništvo v Zagrebu. Bil je tudi v Dubrovniku, medtem ko je bil ta obkoljen in so nanj izstreljevali granate. Potem pa se je začela vojna v Bosni.

»Pokrival sem etnično čiščenje muslimanov leta 1992. S kolegoma iz agencije Associated Press smo se znašli v Sanskem mostu, kjer smo se skromno oblečeni infiltrirali v kolono moških in žensk, ki je pešačila prek hribov in z njimi prehodili pot do Travnika. Tam so morali begunci iztovoriti vse iz avtomobilov in z njih, pustiti vse stvari. Potem so hodili naprej, vmes pa se je streljalo.«

Grozote iz Bosne so mu, pravi, spremenile pogled na življenje.

»Bil sem skupaj z Edom Vulliamyjem, poročevalcem Guardian, ko so britanske enote posredovale in skušale odpreti pot Travnik–Tuzla. Šli smo z manjšo ekipo iz Viteza proti Tuzli. Na neki točki smo srečali bosanske vojake, ki so opozorili angleške, da so spredaj Srbi. Angleži tega niso razumeli in se za svarila niso menili, jaz pa sem vse razumel, zato sem jih šel opozorit.

23

Toda bilo je že prepozno. Kmalu so Srbi streljali na nas iz vseh razpoložljivih rafalov. Deset minut sem preživel v nekem rdečem citroenu v navskrižnem ognju. Potem ko sem prestal to, sem se dokončno zlomil in odnehal. Zahteval sem od šefov Reutersa, naj me premestijo.« (Fajdiga, 2005b)

Vrnil se je v New York na veliko veselje očeta in matere, ki sta zelo navijala za to, da se sin čimprej umakne iz vojne norije.

»Vojna je za novinarja sijajna zgodba in velika odgovornost, kako razložiti zgodbo iz zakulisja, kajti vsak dogodek ima svoj vzrok. Ni to samo 'krvavi Balkan.' Na začetku te nekatere stvari močno pretresejo, potem pa učinkuje novinarski instinkt. Karkoli se že dogaja, razmišljaš samo o tem, kako priti do telefona in oddati svojo zgodbo.«

Pravi, da je posledice vojne čutil šele kasneje, ko je že zdavnaj zapustil vojno področje. Vrnil se je v New York in dobil delo kot finančni dopisnik na newyorški borzi, kjer je pet let spremljal dogajanja v zvezi z Dow Jonesom. Potem se je preselil na televizijsko mrežo Fox, kjer je postal zunanji urednik dnevnika Fox Report. Tam je ostal pet let, januarja 2003 pa je pripotoval v Ljubljano.

Danes je eden izmed urednikov na RTV Slovenija, živi manj stresno življenje, za Sobotno prilogo piše o filmu in se še izpopolnjuje v slovenskem jeziku. Na vprašanje, ali ga kaj zanima sojenje Slobodanu Miloševiću v Haagu, je odvrnil, da ga je dovolj gledal že v nekdANJI Jugoslaviji. Nekoč ga je intervjuval na Ohridu. Večkrat se je v Zagrebu pogovarjal tudi s Franjem Tuđmanom, potem ko je ta igral tenis z Stipetom Mesićem. Takrat je bilo nevarno, če si premagal hrvaškega predsednika v tenisu.

»Mesič je na koncu vedno izgubil. Potem so prinesli šampanjec in ocvirke. Tuđman je jedel in pil in na veliko govoril o hrvaški zgodovini. Tuđman je bil bombastičen in pravi nacionalist, Milošević pa bolj oportunist.«

Na vprašanje, kako doživlja očeta Jurija, je Andrej Gustinčič dejal, da sta si še vedno zelo blizu, družita se, skupaj v kinu pogledata kak film.

24

Kakšen je novinarski stil vašega očeta?

»To je človek, ki pogleda situacijo z vseh strani, preden kaj napiše. Ni fanatik, ni didaktičen. Vedno drži nekolikšno distanco do vsega, ne zanaša se na to, da bi stvari jemal kot samoumevne.«

Jurij Gustinčič je večkrat v intervjujih omenil, da je na njegov stil pisanja vplival tudi Heinrich Heine, čigar prozo in poezijo je vzljubil v nemški gimnaziji v Moskvi, predvsem njegove kritične eseje, v katerih je poln ironije do lastnega naroda. »Poleg tistega, kar je zapisano v stavku, je vedno še nekaj skritega, nekaj dvournega,« pravi Gustinčič o vtisih o Heineju in sporočanju med vrsticami.

Do Heineja, pesnika in esejista židovskega rodu, so cenzorji v Nemčiji postali tako strogi, da so prepovedali tudi vsa njegova bodoča dela, medtem ko ga je duhovna elita Francije sprejela kot malokateriga Nemca. Leta 1843 se je v Parizu seznanil s političnim beguncem Karlom Marxom in se navdušil nad socializmom. Tri leta kasneje je hudo zbolel, ohromel in osem let preživel v svoji »žimnični grobnici.« Telesne moči so mu popolnoma odpovedale, umske pa ne: še vedno je izdajal ene svojih najlepših pesmi.

Heine, mojster ironije, je tudi sam končal na precej ironičen način. Na smrtni postelji je dejal: »Zdaj nisem več najsvobodnejši Nemec po Goetheju, kot so me oslavljali v mojih boljših dneh. Zdaj sem samo ubogi bolni Žid.« Žid, ki je prestopil v protestantizem: »Seveda mi bo Bog odpustil. To je njegov posel.«

GUSTINČIČEV STIL

Ko je Mladina izdala zbirko Gustinčičevih kolumen v knjigi *Nismo angeli*, je na kulturnih straneh Dela izšla recenzija knjige, avtorja Matevža Kosa, za katero je Gustinčič sam dejal, da je avtor »ugotovil nekatere stvari, ki se jih on o sebi še sam ni zavedal.« Zato velja navesti, kar je napisal Matevž Kos v omenjenem članku z naslovom *Patos distance*:

25

Uknjižene kolumne seveda niso zgolj spomenik kolumnistovi nesmrtnosti. Res pa je, da je kolumnist bliže nesmrtnosti, če, po svoje paradoksalno, prestopi v drug, metakolumnistični žanr: v kolumnistična (i)zbrana dela. Za radovednega bralca je pomembno, da takšen izbor, med drugim, omogoča, da si kolumnista ogleda s primerne razdalje. Ne z vidika enominutnega televizijskega nastopa, ko nas ne nagovarja le komentatorjev glas, temveč zapeljujejo/odbijajo tudi srajca, očala, kravata in še kaj, pa tudi ne z vidika posamične kolumne, s katero se pač strinjamo (ali ne; lahko nam je vseč samo zato, ker je spretno napisana), temveč z vidika opusa, kakor in kolikor ga zajema aktualen knjižni natis kolumnistovih izbranih tekstov. To pa spet pomeni, da si pisec s tem, ko kolumne izda v knjigi, sam postavlja nove, dokaj visoke – lahko bi rekli: retroaktivne – kriterije. Ti morajo biti predvsem močnejši od zoba časa. Z drugimi besedami: kolumnist, to velja zlasti za političnega komentatorja, ima pravico do občasne zmote – če se gre futurologijo, drugače sploh ne gre –, nikakor pa ne smejo biti posamične zmote tako glasne, da bi preglasile siceršnjo kolumnistovo analitično spretnost in presojevalno moč.

Pri Gustinčiču te nevarnosti zvečine ni. In sicer iz dveh razlogov.

*Prvič. Najprej zaradi samega »predmeta« njegovega pisanja: v knjigi *Nismo angeli* mu gre bolj za refleksijo zgodovinsko-političnega duha časa in njegovih fenomenov kot pa za aktual(istič)no – ali celo neposredno polemično – odzivanje na storjeno, zapisano ali povedano partikularnost. Dalo bi se reči tudi, da daje Gustinčič prednost svetovni pomenljivosti, ne pa lokalni omejenosti dogodka.*

Drugič. Prepoznavna posebnost Gustinčičeve kolumnistike je dramaturgija teksta, tako da so tudi na tej ravni ločnice med posamezniki sklopi knjige bolj ali manj provizorične: pisec se zaveda, da kolumna, ta najvišji žanr žurnalistične pameti, preživi svoj časopisni dan samo, če je napisana kot zgodba. Za kolumnistično zgodbo, če želi preživeti datum svojega izida, pa potrebujemo junake/fenomene, dogodek, zaplet, razplet in, kot piko na i, kolumnistovo pijano strelo duha, ki zmore iz znanega storiti neznano, ali pa, še bolj presenetljivo, pokazati na znano v neznanem.

26

*In znanost, h kateri se, temu – in svojemu predmetu – primerno, najraje zateka Gustinčič, je, recimo kar z Marxom, znanost zgodovine. Še natančneje: njena dialektika. Ker je ta zgodovinska, predvsem pa, vsaj pri Gustinčiču, odrešena mesijanskega voluntarizma, ne pozna srečnega konca in velike sinteze, temveč le nov, drugačen začetek, v katerega je že vpisan star, znan konec. Od tod morebiti Gustinčičeva življenjska – in s tem kolumnistična – filozofija. Pravo ime zanjo je skepticizem. Metoda, s katero skeptik presoja življenjske pojave okrog sebe, pa je distanca: načelna skepsa se svoj živi kolumnistični dan sprehaja z roko v roki s patosom distance. Že množinsko prvoosebni naslov knjige, *Nismo angeli*, je kajpak malce skeptično distanciran.*

Ironija, sarkazem, cinizem. To so tri figure mišljenja, ki kolumnistu omogočajo pokončno držo, kolumnistično integriteto ob soočanju z najrazličnejšimi obrazi svetovne politike, s fenomeni polpreteklosti, sedanjosti in napovedujoče se prihodnosti. Predvsem pa mu omogočajo, da sam vseskozi, ob tem ali onem poglavju in odprtem vprašanju Evrope, Amerike, Slovenije, Srbije, Rusije, komunizma, novega svetovnega reda itn. ostaja isti. Toliko bolj, ker so vse to obenem tudi bolj ali manj pomembne epizode iz knjige njegovega življenja.

V kolumni, posvečeni – med drugim – slovenskemu novinarstvu, srečamo tole Gustinčičevo misel, ki bi lahko bila kar njegov novinarski moto: »Dvom je temeljni kamen profesionalnega delovanja.«

Kljub temu dvomu pa v nadaljevanju te kolumne, nastala je leta 2000, srečamo izpričano vero v prav zgodovine. Natančneje povedano: Gustinčič se, spodbujen s slovenskimi spravnimi debatami, upre poskusom, da bi prišlo do tako imenovanega prevrednotenja

zgodovine, da bi se na silo postavila »na glavo zgodovina, ki je – tudi tista o drugi svetovni vojni – kristalno jasna«. So torej meje dvoma. In onkraj teh, za Gustinčiča nepremakljivih meja je rojstni kraj zgodovinskega patosa, globoko v srce usidranega vrednostnega središča, ki tu pa tam, zvečine ob slovenskih temah, plane na dan. Pravzaprav je šele na podlagi tega središča in iz njega mogoča splošna kolumnistova distanca – sicer bi se razpustila v absolutni relativizem. Kljub tej splošnosti pa je ta distanca, strogo vzeto, pač selektivna. Najbrž tudi tedaj, ko kolumnist stavi na – svoj, kajpada – kristalno jasni pogled na zgodbo zgodovine.

27

Osupljiva gotovost v morju zgodovinske negotovosti, o kateri sicer od prve pa do zadnje strani pripoveduje Gustinčičeva knjiga. (Kos, 2004: 6)

Dr. Karmen Erjavec, ki se na Fakulteti za družbene vede ukvarja s kakovostjo novinarstva, našteva kriterije za oblikovanje novinarskega prispevka – zadnje faze novinarskega dela, »v kateri se individualne lastnosti in ustvarjalne sposobnosti posameznega novinarja najbolj uveljavijo.« (Erjavec 1999: 71)

Kriteriji, ki jih omenja, so *točnost, raznolikost, preglednost, stvarnost, uravnoteženost in razumljivost*. Točnost se tiče natančnosti in pravilnosti zapisa podatkov. Pri raznolikosti imamo dve ravni: raznolikost kot izbor najrazličnejših tem in raznolikost v smislu različnih vidikov obravnavanja iste teme – raznolikost mnenj. Preglednost zadeva jasnost pri ločevanju svojih trditev od mnenj drugih in jasno imenovanje virov. Stvarnost se tiče vzdrževanja od vrednostnih sodb, navajanje dejstev in preverjenih informacij. Uravnoteženost: presojanje pomembnosti določenih podatkov in obveznost, da so stališča vsake strani zastopana enakovredno. Razumljivost je prilagajanje besedila čim več naslovníkom, uporabo čim bolj jasnega jezika. (glej Erjavec 1999: 72–79)

Gustinčič, odličen politični analitik, lahko služi za vzorni primer med slovenskimi novinarji ob izpolnjevanju teh kriterijev. Karmen Erjavec pravi, da so za Gustinčičevo odličnost ključne njegove ogromne izkušnje in obsežna novinarska praksa.

Gustinčič nerad teoretizira o novinarski kakovosti, ampak odgovarja, da lahko govori le o svoji, drugačni poti do uspešne kariere novinarja. Je eden od tistih, ki po spletu okoliščin ni dokončal fakultete, ampak se je učil na delu.

»Imel sem nekaj, kar morda mlajši generaciji manjka – izjemno komplicirano življenjsko izkušnjo, ki mi je zelo koristila, ker me je naredila bolj previdnega v ocenah. Če si doživel kaj podobnega kot jaz, ne vzameš stvari takšne, kakor delujejo na prvi pogled, ampak začneš nekoliko vrtati in poskušaš doumeti, ali ni morda kako drugače. Za kakovostno novinarstvo je nujna določena zaloga življenjskih izkušenj. In hitro dojemanje dogodkov, ker v novinarstvu ponavadi nimaš časa predolgo razmišljati.

28

Pa seveda nekaj žilice za pisanje, nagnjenja k pisanju. Dober urednik bo to hitro opazil. Če tega nimaš, ti ne pomaga nobena formalna izobrazba.« (Fajdiga, 2005c)

O slovenskem novinarstvu danes Jurij Gustinčič pravi, da postaja vedno bolj stereotipno, suho, kot iztisnjena limona, pri čemer ostane premalo soka.

»Sedanji sodobnejši način dela učinkuje na novinarski slog, ki postaja preveč monoton. Danes nekateri novinarji vso modrost poberejo z interneta, zgodbo napravijo nahitro, ker se prek interneta vse dobi. Vendar je treba za dobro zgodbo spoznati ljudi in ozadje. Pri mlajših novinarjih opažam, da vse bolj izginjajo poglobljanja, digresije, paradoksi. Kar se tiče novinarjeve svobode, so danes pritiski drugačni in novinar lažje izgubi službo. V vsakem sistemu pa lahko novinar pove vse, le pravi način je treba izbrati. Vprašanje je le, ali ima novinar voljo za to.« (Fajdiga, 2004a)

O tem, da slovenske medije preplavljajo lahkotne vsebine, izginjajo pa poglobljeni, tehtni in analitični članki, za kakšne je lahko Gustinčič vzor, piše dr. Manca Košir, ki je zelo stroga, ko govori o novinarstvu v samostojni Sloveniji.

Svobodnega, poštenega in objektivnega novinarstva ni. Ne v Sloveniji ne drugod v svetu, saj je vse troje ideal, ne realnost. Drži pa, da se temu idealu lahko približamo ali pa smo zelo, zelo daleč stran. Slednje velja tako za Slovenijo kot za razviti svet. Kapitalizem kot enotni obrazec svetovnega žitja in bitja skrbi za dobiček, ne pa za svobodo in poštenost. V skladu s tem prevladujočim motivom, ki poganja svetovni globalizacijski proces, se

ravna tudi novinarstvo. Iz dneva v dan je manj klasičnega – informativnega in analitičnega – žurnalizma, ki nagovarja državljana, in vse več plehke zabave, ki skrbi za razvedrilo (Če ni kruha, vsaj iger!) potrošnikov. Prevladujejo senzacionalizem, aferastvo, izmišljanje atraktivnih zgodb v slogu bulvarskega, rumenega žurnalizma. Razviti demokratični svet komaj še zmore vztrajati na okopih elitnega, kvalitetnega novinarstva. (Košir, 2003: 46)

Gustinčič o svojih novinarskih nazorih pravi: »Novinarjeva svoboda je povezana z njegovo odgovornostjo. Če je pošten do sebe, nikoli ne bo podlegel skušnjavam. Zares svobodnega in odgovornega novinarstva ne mara nobena politika, s tem se je treba

29

sprijazniti. Novinar mora najprej ostati patriot svojega poklica, potem pa vsega drugega. Kot dopisnik se nikoli ne smeš z ničimer poistovetiti, niti z lastno državo. Treba je vselej ohraniti nekaj distance. Če se že moram odločiti med zvestobo domovini in zvestobo prijatelju, se bom odločil za slednjo.«

Jurij Gustinčič je imel pri Politiki večkrat nevšečnosti s partijskimi veljaki zaradi svojega pisanja. Taki primeri so bili nekoč priložnost, da je uredništvo novinarja za nekaj časa poslalo »na hlajenje« v tujino, dokler se ni prah polegel. Tako je bil Gustinčič dopisnik tudi iz Grčije, Turčije in s Cipra leta 1967. Dva meseca je ostal v Atenah v času globoke politične krize v Grčiji leta 1967, ko je vlada razpustila parlament, prepovedala politično delovanje vsem levo usmerjenim in zaprla številne politike, kulturnike in druge javne osebnosti. Po kraljevi emigraciji je nastopila polkovniška diktatura. Istega leta je Gustinčič poročal tudi iz Tel Aviva, s šestdnevne vojne med Izraelom in arabskimi deželami. Iz tega obdobja izhaja anekdota o Gustinčiču Židu.

Politika ga je poslala v Tel Aviv, medtem ko so bili Jugoslovani takrat veliki prijatelji z arabskimi deželami, ki jih je predsednik Tito redno obiskoval kot neuvrščene prijatelje. Ob odloku jugoslovanske vlade, da prekine odnose z Izraelom, je bilo samoumevno, da bo navijal za Arabce.

»Vsi so to od mene pričakovali. Nisem pa navijal niti zanje niti za Izrael, skušal sem biti pravičen do obeh strani. V Politikino uredništvo so pisma bralcev kar deževala: 'le zakaj ste tega Žida poslali v Tel Aviv', 'presneti Žid' in podobne zmerljivke. Jaz nisem Žid,

ampak to sploh ni pomembno, čeprav so me takrat resnično imeli za Žida.« (Fajdiga, 2004c)

PRAGA

Jurij Gustinčič je bil eden izmed desetih jugoslovanskih novinarjev, ki so v živo spremljali praško pomlad. O tem je napisal tudi knjigo *Češkoslovaška 1968*, politično kroniko izredno dramatičnega leta za to državo, v katero so vdrle sovjetske enote.

30

Na Češkoslovaškem je Gustinčič preživel večji del časa med marcem leta 1968 in februarjem leta 1969. V knjigi je objavil tudi pismo nesrečnega Jana Palacha, ki se je idealistično žrtvoval in sežgal na trgu Václavské náměstí iz protesta proti sovjetski diktaturi.

V čast si štejem, da sem prvi potegnil žreb in s tem sem dobil tudi pravico napisati prvo pismo in biti prva bakla.

Naši zahtevi sta:

- I. da se cenzura takoj odpravi*
- II. da se prepove širjenje lista "Zpravy"*

Če naši zahtevi v petih dneh, to se pravi do 21. januarja 1969, ne bosta sprejeti in če ljudstvo ne bo nastopilo z zadostno podporo, to se pravi s časovno neomejeno stavko, se bo prižgala naslednja bakla.

Bakla številka 1.

P.S.: Spomnite se avgusta! V mednarodni politiki je nastal prostor za ČSSR – izkoristite ga. (Gustinčič 1969: 111)

Če je bil Gustinčič kdaj v svoji karieri nekoliko pristranski, priznava, da je bil ravno v tem času, ko se je naklanjal k Češkoslovaški, ki je bila tedaj precej demokratična država za članico vzhodnega bloka. »Navijal sem za Čehoslovake in to se je poznalo tudi v

mojih komentarjih, toda naposled so Sovjeti prevladali. To nas je močno lopnilo po glavi in zavedali smo se, da je iz enoumja še dolga in težka pot.«

V tistih časih je v enem izmed komentarjev opisal novi, napredni statut takratne češkoslovaške partije, po katerem so imele tudi manjšinske frakcije znotraj partije pravico na glas zagovarjati svoja stališča, nasprotujoča večinskim. Pojem manjšine je bil takrat sprejet kot naraven pojav v življenju komunistične partije.

»To je bil samo še korak do večstrankarskega sistema,« se spominja Gustinčič, čigar poročila so v tistem času povzemali tudi časopisi iz Italije.

31

V svojem Dnevniku za Sobotno prilogo je Jurij Gustinčič izpovedal tudi epizodo iz Prage, ki se je ne spominja rad, gotovo pa je ne bo nikoli pozabil:

»Praga, 1968. Poročevalec Politike ter dveh televizij – beograjske in ljubljanske. Poletje je bilo napeto. Čehi so se v Čjerni vdali Rusom, le da tega niso niti dobro opazili. Dubček je po objemanju, ki ga je po rusko od njega zahteval Brežnjev, odpotoval v prestolnico v salonskem vagonu. Zdelo se je, da si lahko za krajši čas oddahnemo. Bil sem poletno oblečen, zavedal sem se, da me čakajo zimski meseci v Pragi, in sem za en sam dan odpotoval v Ljubljano, da poberem zimsko obleko. Takrat je zaropotalo, Rusi so vdrli.

Na Češkoslovaško sem se vrnil že naslednji dan, toda rana je bila odprta – najhujša v novinarskem poklicu: ni me »bilo zraven« v prvem dramatičnem trenutku. Bolela me je več let, časopis pa mi je za nekaj mesecev vzel dodatek.» (Gustinčič, 2004a: 24)

Z Gustinčičem se je naslednje leto v New Yorku usoda še enkrat kruto poigrala, čeprav tokrat ni šlo za njegovo nepozornost, ampak višjo silo. Dogodek je opisal v naslednjem odstavku omenjenega Dnevnika:

»In tisti Nixon! Moral je odstopiti ravno takrat, ko sem iz družinskih razlogov izginil iz ZDA za en teden. Umrl mi je oče, v častitljivem triindevetdesetem, po življenju profesionalnega upornika proti buržoaziji in... proti partiji, ki jo je nekoč sam ustvarjal.

Po kraševsko je nasprotoval vsemu – Sloveniji v Jugoslaviji (že leta 1923), vladi v Beogradu in Korošcu v Sloveniji, potem pa še novemu komunističnemu vodstvu in Kardelju, a ne zato, ker mu je slednji ukradel knjigo o nacionalnem vprašanju – malenkost, tudi osebna last rokopisa se je očetu zdela malenkost – marveč zato, ker naj bi novo Jugoslavijo vodili malomeščani, ki zapostavljajo proletariat. Tako je napisal v pismu Kardelju, kar je bržkone prispevalo k temu, da so ga 65-letnega odgnali na Goli otok. Oče si je zaslužil, da sin pride na njegov pogreb. Toda Nixon! Moral je odstopiti, ko smo v najožjem družinskem krogu, brez predstavnikov partije (ki tudi ne bi prišli povabljeni) pokopavali Dragotina Gustinčiča, ustanovitelja, ki ga je izobčila partija. Vrnil sem se v Ameriko pet ur po Nixonovem odstopu in zamudil poročilo za prvo izdajo svojega časopisa!

32

Spet me je bolelo. Sem pač novinar do obisti. Ali pa po otročje. Priznam sicer, da me je to bolelo manj kakor zamuda v Pragi.» (Gustinčič, 2004a: 24)

Toda Gustinčič, ki so ga leta 1969 poslali za dopisnika v New York, v zvezi z Nixonom ni bil nič pozen, nasprotno.

NEW YORK

Sobotna priloga Dela ga je ob njegovem dnevniku napovedala z besedami: »Bil je med prvimi, ki so si upali napovedati padec predsednika Nixona.« Gustinčič je pol leta pred vrhuncem afere Watergate pisal, da Nixon nima nobenih možnosti, da bi politično preživel in bil znova izvoljen za ameriškega predsednika. To se je tudi zgodilo.

Potem ko so Nixonu republikanski senatorji sporočili, da obstaja dovolj glasov za njegovo razrešitev, se je odločil, da bo odstopil kar sam. V televizijski poslanici je 8. avgusta 1974 Ameriki sporočil, da s poldnevom naslednjega dne odhaja z mesta predsednika Združenih držav, s čimer je postal prvi in doslej edini ameriški predsednik v zgodovini, ki je odstopil. Nasledil ga je Gerald Ford, ki je 8. septembra 1974 izdal dokument, da je Nixon oproščen vsakršnih prihodnjih obtožb.

Bob Woodward in Carl Bernstein, novinarja Washington Posta, ki sta objavila zgodbo o nenavadnem vltomu v prostore demokratov v hotelu Watergate v Washingtonu in sprožila afero Watergate, po kateri je padel Nixon, sta se po dogovoru z virom odločila, da ne bosta razkrila, kdo je Globoko grlo (Deep Throat). Takšno je bilo kodno ime za vir, ki je novinarjema razkrival informacije o Nixonovi vpletenosti v afero Watergate. Vir naj bi ostal skrit do svoje smrti. Toda Mark Felt, ki je bil v Nixonovih časih drugi mož agencije FBI, je 31. maja letos pri 91 letih sam razkril, da je bil on informator. Felt, nekdanji agent FBI, je bil leta 1972 kandidat za napredovanje v direktorja FBI, vendar se mu je Nixon ognil in na to mesto imenoval Patricka Grayja, pomočnika pravosodnega ministra.

Washington Post, v katerem sta Woodward in Bernstein sprožila Watergate, je leta 1974 Jurija Gustinčiča, kot omenja Sobotna priloga zraven njegovega dnevnika, predstavil kot

33

»zvezdo jugoslovanskega novinarstva.«

»Če sem bolj natančen, so v Washington Postu zapisali, da oblasti v Beogradu močno kritizirajo zvezdnika *Politike* Jurija Gustinčiča, češ da se udinja Zahodu, o čemer je poročal ameriški novinar jugoslovanskega porekla Duško Doder iz Washington Posta. Prišlo je namreč do velikega razhajanja med našim takratnim zunanjim ministrstvom, ki je bilo zelo previdno do predsednika Nixona, češ da bo zagotovo še enkrat izvoljen, zato je treba biti zadržan, da se mu ne bi zamerili. Na drugi strani smo bili jugoslovanski dopisniki iz Washingtona. Vztrajal sem pri stališču, da Nixon nima možnosti, medtem ko nas je jugoslovanski zunanji minister osebno svaril, naj se raje brzdamo« (Fajdiga, 2005a).

V New Yorku je Gustinčič preživel kot dopisnik kar 13 let. »Preveč. Če je bil London miren, je bil New York naravnost spektakularen. Samo tam me je bolela glava kot dopisnika, življenjski ritem je bil izredno divji.«

O newyorških letih je kasneje, ko se je že upokojil, leta 1986 izdal knjigo *Nadstropja Amerike*, v kateri opisuje ameriške fenomene.

V predgovoru te knjige je zapisal, da je ena izmed skušnjav, ki jim je novinar izpostavljen, prikrita želja, da bi ustvaril literarno delo, da pa ni večje razlike, kot je

razlika med novinarstvom in literaturo. Komentar je v tisku svoboden, dejstva pa nedotakljiva, medtem ko so v literarnem delu svobodna tako dejstva kot komentar, razlaga Gustinčič, ki se je odločil, da nikoli ne bo napisal svoje avtobiografije.

»Kadar hoče novinar napisati literarno delo, mu zelo redko uspe premostiti prepad med tema dvema dejavnostima, ki jima je skupna samo uporaba besed. Dejstev ne zna uporabljati z domišljijo. Namesto stvaritve nastane laž. Novinar je zato notorično slab pisatelj, saj odstopa od neposrednih dejstev ali vtisov« (Gustinčič, 1986: 5).

Jurij Gustinčič je v eni od svojih kolumn v knjigi Nadstropja Amerike opisal norijo New Yorka.

34

Točno pol šestih popoldan je bilo. Čas, ko se milijonske množice Newyorčanov prebijajo domov z vlaki, avtobusi in avtomobili.

V zadnjem vagonu podzemne železnice so trije mladeniči pristopili k triindvajsetletnemu študentu Paulu Walterju in tiho zahtevali denarnico. Medtem ko je eden izmed njih sedel poleg žrtve in čakal na izpolnitev ultimata, sta se ostala dva postavila tako, da sta v polnem vagonu zakrila prizor pred ostalimi potniki.

Paul Walter je storil nekaj, kar imajo vsi v vlemestu za norost, ki bi mu jo oprostili kvečjemu zaradi njegove mladosti – denarja ni hotel dati. Napadalec je bil zbežan ali pa je ravnal po nepisanih pravilih vlemestne džungle. Trikrat ga je zabodel z nožem. Študent je s sedeža padel na tla vagona in obležal v mlaki krvi v trenutku, ko je vlak iz tunela zapeljal na postajo. Napadalci, nasilni tatovi, značilni za New York, so pobegnili. Očividci so počakali policijo in prvo pomoč. Žrtev so na poti v bolnišnico poskušali oživiti z umetnim dihanjem. V bolnišnici pa je bil Paul Walter že mrtev.

Zgodilo se je v trenutku, ko naj bi se sredi mestnega vrveža človek najmanj bal človeka. Nasilneže, tri portoričanske mladeniče iz uglednih obrtniških družin, so ujeli naslednji dan. Vsa v solzah je nesrečna mati Paula Walkerja, izobraženega, resnega mladeniča, ki se je zanimal za matematiko, glasbo in sodobni svet – na svoji zadnji poti se je vračal s predavanja o lakoti v Afriki – storila največ, kar lahko stori mati, ki je izgubila sina.

Rekla je, da odpušča napadalcem, ki niso vedeli, kaj delajo, kajti če bi poznali njenega Paula, tega ne bi nikdar storili.

O tem velja razmišljati, toda ne v vagonu podzemne železnice (Gustinčič, 1986: 42).

Iz newyorških časov, ko je Jurij Gustinčič stanoval v bližini znamenitega Central Parka, izhaja tudi naslednja epizoda:

V preozki oranžni večerni obleki je slavna pop pevka Diana Ross stala pred polmilijonskim avditorijem na prostrani glavni poljani Centralnega parka. Nebo so parali bliski, padati so začele prve debele kaplje, ki napovedujejo nevihto.

35

Vrhunska Diana Ross je bila kot vedno polna svoje znane simpatije do publike, ki jo sili, da vzklika: »Ljubim vas, vsakega med vami posebej.« Dež je postajal močnejši, Diana pa je publiko mirila: »Potrebovala sem celo življenje, da sem prišla sem. Sanjarila sem o tem kot dekletce v Detroitu. Vseeno, če bomo mokri. OK, ostanite mirni.«

Začelo se je neurje, eno od najhujših, kar jih pozna New York. Napol v paniki se je publika razbežala. Diana Ross je še naprej mirila, pela, šal se ji je vil v vetru. Kot Valkira je bila. Koncert so prekinili po 25 minutah.

Naslednji večer je bil lep – nebo jasno. Sonce je zahajalo. Nebotičniki, ki obkrožajo Centralni park, so postajali temnejši in skrivnostnejši. Poslušalcev je bilo manj kot prvi večer, toda razpoloženje je bilo vedro. Ljudje so po travi razprostrli odeje, odprli košare s prigrizkom in z ovacijami spremljali pevko.

Ko se je koncert približeval koncu in se je publika že začela razhajati, so iz črnskih in portoričanskih četrti planile tolpe mladih. Orgija ropa. Osemsto policajev ni bilo dovolj, da bi zaščitili vse ženske, ki so jim kradli zlate verižice in ure. Nasilneži so preskočili celo ograjo restavracije Taverna v zelenem in podirali goste.

Mladi Huni so odhiteli za publiko v mesto, vse do Times Squara, kjer so okradli družino francoskih turistov. Ne zato, ker se jim je to zgodilo, pravi oče, velemesto je pač

velemesto, ampak zato, ker je policaj samo skomignil z rameni in rekel – takšno je pač življenje.

Lepota in groza velikega mesta. Šarm in bolečina, veselje in žalost, možnosti in tveganja, objem Diane Ross in pest nasilneža. Dalo bi se brez tega drugega. Kdo ve, mogoče potem prvo ne bi bilo tako veličastno (Gustinčič, 1986: 55).

V jugoslovanskih diplomatskih krogih v New Yorku so Juriju Gustinčiču vedno bolj očitali, da se z njimi premalo druží in da je v njem premalo domoljuba. Odgovarjal jim je, da dopisnik v Ameriki opisuje življenje Američanov, ne pa Jugoslovanov. Medtem so ga pri Politiki hoteli nekako na silo upokojiti. Starejša generacija novinarjev je počasi postajala nezaželená, prihajali so mlajši.

36

LJUBLJANA

Po vrnitvi iz New Yorka se je v osemdesetih letih Jurij Gustinčič iz Beograda prispel v glavno mesto Slovenije, kjer je bil zaposlen na Radioteleviziji Ljubljana. Upokojil se je leta 1985 – »preden se je v Jugoslaviji sploh karkoli začelo dogajati,« kot pravi.

Na televiziji je deloval kot ugledni komentator v zunanjepolitični redakciji in vodil oddaje. S Televizijo Ljubljana je začel sodelovati povsem naključno, potem ko so ga leta 1967, ob prvem uradnem obisku Tita na Dunaju, povprašali, ali bi bil pripravljen delati zanje. Privolil je, izkazalo pa se je, da se je iz tega dogovora razvila večdesetletna Gustinčičeva kariera na televizijskih zaslonih, s katerih ga pravzaprav pozna večina Slovencev.

Še danes pripravlja televizijsko oddajo Zrcalo tedna, občasno pa tudi posebne tematske oddaje ali pogovore z uglednimi osebnostmi. Če za primer vzamemo njegov pogovor iz lanskega leta s predsednikom Slovenije Janezom Drnovškom, vidimo, da je poln izzivalnih vprašanj, kot se spodobi za pravo novinarstvo, vendar na vljuden, miren, subtilen način. Sogovornika, ki slovi kot politik, ki ga nič ne more vreči s tira, je celo pripravil do tega, da je uporabil pridevnik »neumen,« ko je opisoval eno izmed morebitnih napačnih potez njegove stranke. Gustinčič je ves čas med pogovorom držal vajeti v rokah, čeprav nikoli ni povzdignil glasu.

Kar se tiče pisanja televizijskih prispevkov, Gustinčič pravi, da se to močno razlikuje od časopisnega novinarstva, da je čisto nekaj drugega kot pisanje kolumen.

»Prvič, teksti so veliko krajši. Na televiziji je vse skupaj kratko in jedrnato. Gledalec to vidi in sliši enkrat, stvar mora takoj razumeti, zato mora biti besedilo napisano jasno, premočrtno, ne sme biti nikakršnih dvoumnosti. Televizijsko komentatorstvo ne prenaša nobene digresije, nikakršnega odstopanja od glavne teme. Ko sem delal še klasični komentar, ki je bil dolg poldrugo minuto, sem moral biti natančen do sekunde. Televizijsko novinarstvo je novinarstvo redukcije. Morate široko temo zožiti tako, da jo navaden gledalec zajame brez težav.«

37

Televizijsko novinarstvo iz konca 60. let, ko je začenjal, in današnje, ko se izjave krajšajo na nekaj sekund, sta neprimerljiva.

»Kmalu bo 40 let, odkar sem prvič nastopil na Televiziji Ljubljana. Iz Grčije sem poročal leta 1967, vendar sem opazil, da tega v dokumentaciji Televizije Slovenija sploh ni več, nekam je izginilo. Takratni komentar je za današnje pojme televizijskega novinarstva trajal celo večnost – tudi po štiri minute. Danes je politični komentar že izginil s televizije, prispevki pa trajajo kvečjemu minuto in pol.« (Fajdiga, 2004c)

Boris Kobal, zdaj direktor Mestnega gledališča ljubljanskega, je pred nekaj leti za razvedrilno oddajo koprške televizije imenitno naštudiral Gustinčičev lik in ga vključil v humoristični spored »TV Poper« kot gospoda Justinčiča. Tako ga je tudi nenamenoma oslavljal, medtem ko sem se z njim pogovarjal o tem, kako je sploh prišlo do tega, da je izbral ravno Gustinčiča.

»Pozorno sem opazoval in iskal junake za oddajo. Ta gospod mi je bil vedno všeč zaradi svoje lucidne analize, kar pa še posebej občudujem, je njegova neverjetna dikcija in arhaični besednjak, ki ga uporablja; dasiravno, morebiti... Govori na počasen, vendar jasen način. Njegova interpretacija je nedvoumna. Poleg tega sem v oddajo želel vključiti malo političnega komentarja in tako je nastal gospod Justinčič.«

Kobal je izreden posnemovalec. Nekoč je po naključju pri frizerju srečal Gustinčiča, ki mu je tam ravno zazvonil telefon. »Ne morem, ker sem ravno pri frizerju,« se je Kobal spomnil šaljivega prizora, do potankosti oponašajoč skorajda pojoči glas Jurija Gustinčiča, ko se je ta oglasil na telefon.

»Glas v oddaji sem seveda posnemal, sicer pa sem Justinčiča spremenil v diametralno nasproten lik od Jurija Gustinčiča: absurden lik, ki se zaleti, tvega neko tezo in jo brez razmišljanja vrže pred nas. Zraven sem mu dal še otroško razigranost. Skratka, ukradel sem mu dušo. On je vse nasprotno temu: tog, resen mož, ki strogo gleda v kamero in je pred njo spoštljiv, majčkeno trd, vendar zelo natančen v podajanju. Zdi se, kot da ne obvlada pogovornega jezika.

38

Ko pa sem ga nekega dne po naključju srečal na ulici, sem se kar malo ustrašil, a je bil zelo sproščen in mi je rekel, da mu je bila stvar všeč. Pogovarjala sva se sicer potem o čisto drugih zadevah, na primer o Trstu, kjer sva oba rojena.«

Kakšen je vaš vtis o njegovem pisanju?

»Zavzema stališče in ga sploh ne skriva, kar je odlično. Piše o zadevah v svetovnem spletu, za katere marsikdo sploh ne ve, na primer govori o odnosu malih držav do Busha ali kaj podobnega. On to splete skupaj, je odličen pripovedovalec. Enostavnost je njegov adut, zadevo sprejmeš ali ne. Ni pretenciozen, čisto nič nadutega ni na njem, čeprav deluje, kot da je malo »nad stvarmi.« Je tako samosvoj, da ne vidim, s kom bi primerjal njegov stil. Mogoče bi primerjave našel v italijanskem tisku z znanimi političnimi komentatorji v 70. letih, opinionisti, ki so imeli v znanih časnikih svoje redne kolumne – vsakodnevne vinjete, risbice, ki so dale takt dnevu, se zelo prijele med ljudmi in vplivale na njihovo mnenje. Na primer Franco Fortini v La Repubblica, Indro Montanelli, ki je naredil svoj časopis Il Giornale. Ti opinionisti so ostali zvesti svojemu mnenju, četudi je šlo na primer za zaljubljenost v Mussolinija, do svoje smrti. In imeli so močan vpliv na ljudi.

Kar se tiče televizije, v Sloveniji po mojem nihče nima takšne karizme kot Gustinčič. Ko on napiše in prebere Zrcalo tedna, je to nekaj drugega, kot če bi ga recimo on napisal, pa že samo prebral nekdo drug.« (Fajdiga, 2005f)

Jurij Gustinčič pravi, da raje piše kolumne, kot pa nastopa na televiziji.

»Tam se lahko malce 'razširim.' Nekoč sva si z Mitjo Meršolom zamislila, da bi na Fakulteti za družbene vede nastopila na predavanju v zvezi s kolumno in komentarjem, pa potem do tega ni prišlo.«

Manca Košir, ki novinarske žanre ločuje na informativne in interpretativne, kolumno uvršča v interpretativno zvrst poleg običajnega komentarja, uvodnika in glose. (Košir, 1988: 65).

39

Irena Strelec pa v magistrski nalogi z naslovom *Popularizacija žanra kolumna* piše:

Funkcija sodobne kolumne je interpretacija in posredovanje osebnega mnenja o ozadju procesov, dogodkov in pojavov, o njihovih notranjih in zunanjih razmerjih. Glede na pričakovanja mora naslovniku posredovati mnenje ali pogled avtorja, ki je ugledna osebnost javnega življenja. Ob družbeno-političnih spremembah in intenzivnejšem odpiranju slovenskega prostora ekonomskim in kulturnim praksam zahodnih demokratičnih držav postaja kolumna v zadnjem desetletju vedno bolj razširjena in popularna. Pri tem se generične lastnosti žanra in pričakovanja naslovnika ohranjajo kljub spremenjenim odnosom med tvorci in prejemniki, ki so posledica spremenjene vloge medijskih institucij v ekonomsko-političnem in družbeno-kulturnem okolju (Strelec, 2002: 16).

Po Gustinčičevem mnenju je kolumna izrazito osebna oblika sporočanja:

»Kolumna je nekaj drugega kot komentar. Komentar je lahko tudi brezoseben, medtem ko je kolumna strogo osebna zadeva. Kolumna je nekakšna kontinuirana osebna izpoved.

Če redno berete kolumnista, bi si morali, če je kolikor toliko dober, ustvariti jasno predstavo o tem, kakšen človek je.« (Fajdiga, 2005c)

LIBERALNI KOLUMNIST

Poleg Mladine, za katero redno piše kolumne še danes, je Gustinčič v zadnjih dveh desetletjih sočasno pisal za celo vrsto tiskanih medijev: za liberalni beograjski tednik Vreme, katerega eden od ustanoviteljev je, za napredno splitsko Slobodno Dalmacijo, kjer je imel kolumno v slogu osebnega dnevnika v drugi polovici osemdesetih let, za Našo borbo, ki je bil opozicijski dnevnik v Miloševićevih najmočnejših časih, v Sloveniji pa poleg šest let za Naše Razglede in od leta 1995 za Mladino.

40

Mladina

Gustinčič je v zgodnjih devetdesetih letih minulega stoletja začel sodelovati z Mladino. O tem, kako je prišlo do pisanja za Mladino, ki je predlani izdala zbirko Gustinčičevih kolumen, sem se pogovarjal z odgovornim urednikom Mladine Janijem Severjem.

»Razmišljal sem, da bi bilo dobro za Mladino pridobiti kolumnista s takim ugledom, kakršnega ima Gustinčič. Spomnim se, da je imel takrat Jurij težave na Televiziji Slovenija s cenzuro. Njegovi politični komentarji so izstopali, bili so ostrejši od načina televizijskega komentiranja, ki je bil značilen v prejšnjem sistemu, ko je prevladovala absolutna politična korektnost. Kasneje so na Televiziji Slovenije potem uvedli kompromisno rešitev, tako da je klasični politični komentar medtem že popolnoma izginil s sporeda...

Torej, z Miho Štamcarjem sva Jurija v kavarni Union na vse pretege prepričevala, da se bo sodelovanje z Mladino zagotovo obneslo, kar se je tudi zgodilo. Gustinčič je izjemen politični analitik, liberalec s socialnim čutom, ki misli s svojo glavo in mu noben režim

ne more nič. V vsako kolumno vloži ogromno truda in časa. Nekatere njegove zdajšnje kolumne so večne, vzamete jih lahko kadarkoli.« (Fajdiga, 2005e)

Eno od nedavnih kolumen za Mladino, izdano 30. aprila 2005, je naslovil »Moje cenzure.«

Cenzura seveda vedno obstaja. Če ne ravno cenzura, pa tako imenovana samocenzura. Predolgo se že ukvarjam s tem poklicem, da bi lahko živel v iluziji, da slednje, torej samocenzure, ni vedno. Da se ji je celo mogoče izogniti in da se v tem kaže novinarjev značaj. Samocenzura obstaja vedno.

V svojem precej dolgem poklicnem življenju sem imel opraviti tudi s polsamocenzuro. Iz časov prejšnje države se spominjam dveh ljudi, ki sta me preizkušala, vsak na svoj način. Prvi je bil visoki diplomat Dobrivoje Vidić, naj mu usoda odpusti. Z njim sem se moral pogovoriti, ko sem pisal uvodnik ali celo kolumno. Vedno sem si oddahnil, ko sem šel iz

41

njegovega kabineta in sedel za pisalno mizo. Vendar mi še potem ni dal miru, oglasil se je po telefonu tudi na prelom časopisa in je zahteval, da mu preberem, kaj sem napisal. Nikoli mu ni bilo do konca všeč, vendar je, da ne bi bil videti okruten, pa tudi da bi prikril lastno negotovost (ki je bila velikanska), rekel, da jezikovno ni v redu in da moram brati več Vuka (Karadžića namreč, to je bilo v Beogradu).

Koča Popović, vzgojen na Sorboni, je bil drugačen. Pogovorila sva se in jaz sem šel pisat, vendar mi je vedno vnaprej povedal, da ne bo preverjal, kaj sem napisal, ker mi zaupa. In resnično ni o napisanem potem nikoli spregovoril niti besede, ne dobre ne slabe. Mogoče je bilo tako zaradi Sorbone. Pustil mi je, da se sam odločim, kaj o tem mislita on in oblast. To je uvod v kraljestvo samocenzure.

Na naši televiziji nastopam že skoraj štiri desetletja in moram reči - naj to slišijo tisti, ki menijo, da smo živeli v svinčenih časih, in vsi drugi, ki menijo, da ni bilo tako slabo -, da se ni nikoli zgodilo, da bi me kdo vnaprej nadlegoval z direktivami ali pozneje s pripombami. Nikoli me niso niti vprašali, kaj nameravam reči. Tako so mi omogočili, da sem med vojno na Sinaju kritiziral neuvrščenega prijatelja Naserja, ko to resnično ni bilo

zaželeno. Toliko o preteklosti naše nacionalke, o kateri sedaj oblast premišljuje z veliko hitrico.

Kaj naj rečemo o samocenzuri? To je pravi labirint. Vsakdo, ki piše za javnost, se na neki način, pogosto tudi nezavedno, cenzurira. Vedno pa je vprašanje, ali se cenzurira zaradi samega sebe - da bi videl, ali zapisane besede sovpadajo s tistim, kar resnično misli in čuti - ali pa samo zato, da bi se zaščitil pred oblastjo, pred splošnim razpoloženjem bralcev, pred svojo generacijo, pred pojmovanjem tako imenovanega nacionalnega interesa.

Samocenzura torej obstaja vedno, vendar poznamo samocenzure in samocenzure. Prihaja trenutek, ko jih moramo, če je le mogoče, omejiti na samo strogo osebne, kar pa zadeva javno dejavnost, časi od novinarja pričakujejo, da pokaže zobe, če jih ima. To ne pomeni, da mora biti grob in da nima nobenega razumevanja za interese oblasti. Toda oblast mora prej znati povedati, kaj so pravi interesi. Pa na to zelo rada pozabi.
(Gustinčič, 2005: 47)

42

Slobodna Dalmacija

Gustinčič rad pove, da je najbolj ponosen na svojo kolumno pri Slobodni Dalmaciji, za katero je začel pisati kmalu po tem, ko se je uradno že upokojil, pri čemer velja upokojitev jemati le formalno. S tem ko je Gustinčič privolil v sodelovanje s Slobodno Dalmacijo, je namreč postal eden najbolj produktivnih mož sploh med upokojenimi.

»Če bi vedel, v kaj se spuščam, verjetno ne bi niti sprejel tega dela. Ponudili so mi rubriko in me ob tej priložnosti častili po dalmatinsko ves dan in pozno zvečer. Potem ko sem bil že čisto razrahljan, sem popustil in jih vprašal: 'No, koliko pa želite: enkrat v dveh tednih, enkrat na teden?' Odgovorili so: 'Vsak dan!' Strinjal sem se, ne zavedajoč se, v kaj sem privolil... Sedem let sem nepretrgoma po telefonu diktiral kolumno vsak dan razen v nedeljo. Zjutraj sem se po zajtrku usedel, kakšni dve uri razmišljal, zbiral beležke, potem pa me je poklicala strojepiska iz Splita. Težko je držati ta ritem, a sem nekako vendarle vzdržal.« (Fajdiga, 2005c)

Slobodna Dalmacija, z zdaj že pokojnim urednikom Joškom Kulušićem, je tedaj veljala za zelo napreden, verjetno najboljši dnevni časopis v Jugoslaviji, preden jo je leta 1992 ideološko uničil Tuđman. Njena naklada je presegala sto tisoč izvodov, Jurij Gustinčič pa je imel med novinarsko elito rezervirano mesto v rubriki »Govoreči nediplomatski,« kjer se je večinoma ukvarjal s fenomenom svetovne politike.

Kasneje, ko so pri Slobodni Dalmaciji zamenjali urednike, Joško Kulušić pa je odšel, ker ni želel biti »privesek« novemu direktorju, so Gustinčiču znova ponujali sodelovanje pri Slobodni Dalmaciji, ki pa ga je zavrnil.

Vreme

Proti koncu osemdesetih let je bil Jurij Gustinčič eden izmed podpisnikov pisma Miloševićem oblastem s prošnjo za dovoljenje izdajanja liberalnega tednika Vreme. Dobili so ga in začeli izhajati, Gustinčič pa je tam kolumne pisal dve leti.

43

Bil je eden od petih glavnih mož na prvem kolegiju, sčasoma pa so se njegovi odnosi z Vremenom skrhali. Začeli so ga potiskati v ozadje, mu skrajševati besedila, nekaterih izmed njih pa celo niso objavili. Nihče mu ni povedal osebno, kaj mu zamerijo. Dokončno so se razšli, potem ko je Gustinčič v kriznih jugoslovanskih časih napisal kolumno, v kateri se med seboj pogovarjata Slovenec in Srb. Povesta si vse, kar so Slovenci v tistem času očitali Srbom in Srbi Slovincem. To je bil, ironično oslovljeni, »neprijetni pogovor gluhih.«

Zadnji del omenjene kolumne, ki je izšla v Vremenu 15. julija leta 1991 in ima v originalu naslov *Srbini i Slovenaci: neugodni razgovor gluhih*, se glasi takole:

- *Z nami ste živeli varno. In bili smo bratje; od nekdaj, od Vuka in Kopitarja.*
- *Samo njiju ne omenjajte. Vuk je potreboval Kopitarja, ker ga je ta predstavil Evropi in ščutil kot dober dunajski policaj. Če Kopitar kaj pomeni Srbom, kaj pa smo imeli mi od Vuka? Se je zanimal za Prešerna, je kdaj vprašal za Slovence? V*

Srbijo so odhajali Nigrinova, Jenko, Ribnikar..., kateri znani Srb pa je prišel živeti med nas? Slovence ste potrebovali za magnet jugoslovanstva, to je vse.

- *Povejte, ste se kdaj slabo počutili v Srbiji?*
- *Kakor se vzame. Za roštiljem in s kozarcem vina nikoli. Ampak Beograd sedemdeset let po združitvi nima niti ene knjižnice s slovenskimi knjigami, Delo pa lahko kupim samo na Terazijah. Kar se tiče jezika; skušajte priklicati beograjskega natakarja po slovensko!*
- *Vseeno je bolje govoriti srbsko kot nemško. To vas čaka. Avstrijci, ki kupujejo Zlatorog in Vevče, takoj pogojujejo, naj bo poslovanje v nemščini. Vam pa je jezik vse!*
- *Dajte no! Zakaj ste na to pozabili, ko smo zahtevali, naj bo sojenje četverici v našem jeziku? Takrat ste se iz nas norčevali. Naj pridejo Avstrijci in kdorkoli, ki ima denar. Mi smo dvojezični narod, zdržali bomo, česar vi ne bi.*

44

- *Še vrnili se boste, boste videli!*
- *Spet ta velikodržavna psihologija, ki pravi, da »odhajamo,« če nočemo današnjega ustroja in vas: ne odhajamo nikamor, temveč gradimo svojo državo. Cankar je rekel, da smo po karakterju bližji Tirolcem kot vam. To ni ravno brez ironije, ker so Tirolci najmanj zanimivi ljudje v Srednji Evropi. Ampak to je naša stvar.*
- *Boste že prišli nazaj! Samo takrat bodo pogoji malce drugačni.*

Slovenec je odmahnil z roko, dvignil kozarec, da bi še enkrat preveril barvo in okus vina, in srknil. Rekel ni več nič. (Gustinčič, 1991: 19; iz srbsčine prevedel D. F.)

Po tej kolumni se je Gustinčič z Vremenom dokončno razšel, ta tekst pa so mu zelo zamerili. »Mislim, da se nismo ujeli na nacionalni osnovi,« se spominja.

Naša borba

V devetdesetih letih je Gustinčič sodeloval tudi za beograjskim opozicijskim dnevnikom Naša borba, kjer je občasno objavljajal kolumne v času Miloševićeve oblasti, dokler se ni Naša borba ugasnila leta 1998 zaradi slabega finančnega vodenja.

»V Miloševićevih časih je bila v Srbiji zanimiva situacija: popolnoma si je prisvojil politiko in televizijo, časopise pa je pustil pri miru. Ves čas so izhajale grozne karikature proti njemu. Corax, veliki srbski karikaturist svetovne slave, se je Miloševiću in njegovi ženi vztrajno posmehoval. Totalitarizma na področju časopisja še zdaleč ni bilo.«

Ko je propadla Naša borba, je Jurij Gustinčič sklenil, da se bo od tistega trenutka omejil na slovensko področje in da ne bo več nikoli sodeloval s srbskimi ali hrvaškimi časopisi, čeprav je še vedno dobival ponudbe. Razlog je psihološki.

45

»Ko sem pisal na treh področjih, sem moral trikrat prilagoditi svoj odnos, ker gre za tri različne mentalitete in tri različne publike: srbsko, hrvaško in slovensko. Čisto nekaj drugega je pisati za ene, druge ali tretje. Takrat sem to še nekako zdržal, zdaj pa je tega zadosti in bom ostal v Sloveniji, katere mentaliteto bom še obvladal. Še vedno me kličejo iz Beograda in sprašujejo: 'Jurij, kdaj boš kaj napisal za nas,' jaz pa se izmikam, češ da bom še malce razmislil in podobno. Ampak v sebi vem, da ne bom.« (Fajdiga, 2005c)

Vabijo ga tudi Hrvati. S tamkajšnje nacionalne televizije so ga klicali lani ob ameriških volitvah in prosili, ali bi lahko prispeval svoj strokovni komentar, potem pa ponj poslali vozilo v Ljubljano, tako da je Gustinčič že na večer ameriških volitev, ko je bil ponovno izvoljen George W. Bush, nastopil kot strokovni gost na hrvaški televiziji.

Jurij Gustinčič je bil tudi eden od podpisnikov v skupini 180 uglednih slovenskih intelektualcev, ki so opozarjali, da se mora problem izbranih čimprej rešiti in da v pravni državi posameznikova politična stališča ne morejo biti vzrok za izbris iz registra stalnega prebivalstva.

Ob tem dodaja, da v Sloveniji nima niti priljubljene politične stranke niti nepriljubljenega politika. »Raje kot da bi napadel osebo, v svojih sedanjih kolumnah govorim o slovenskih fenomenih. Ti me bolj zanimajo kot politiki. Ugotovil bom neko dejstvo, ne bom pa nikogar neposredno obtožil. Tak je moj princip, od katerega zelo redko odstopam.«

Nikoli ni skrival, da je bil desetletja član komunistične partije. To je tudi zapisal v eni izmed kolumn za Mladino, ki nosi naslov *Jaz, komunist*. Začne se z nekim pogovorom, v katerem ga je mlajši brat Ilija, ki je iz partije izstopil že v šestdesetih letih, presenetil z oslavljanjem »mi, komunisti.« Ilija je govoril, da partije nihče več ne upa omenjati, odkar je Slovenija samostojna. Da nekdanji partijski veljaki skrivajo svojo »rdečo« preteklost oziroma so postali ljudje brez preteklosti.

Gustinčič v tej kolumni piše, da za to ni nobenega razloga, ker je nova kapitalistična Evropa polna nekdanjih komunistov – da je pot tranziciji tako ali tako pripravilo liberalnejše krilo partije.

46

Zgodovina je neizprosno sarkastična. Lahko rečemo, da brez komunistov – in s tem tudi brez partije – ne bi bilo današnje tranzicije. Kdo je mračno obtoževal naše politične in gospodarske vrhove, da so samo prikriti nadaljevalci »nomenklature«! Zakaj se sramovati te besede, ki je pravilna in pravilno zrcali naše stanje? Si lahko predstavljamo vzpon nove Slovenije brez »rdečih direktorjev«? Kdo bi brez njih vse to vodil? Zapršeni profesorji iz skritih kabinetov fakultet in inštitutov? S tranzicijo ne bi bilo nič.

Kolumna *Jaz, komunist* se konča takole:

Ne bi se bilo treba sramovati zaradi tiste partijske knjižice. Pa se vendar sramujejo. Malo je takih, ki bi kot moj ironični brat pogovor začeli z besedami »mi, komunisti«. Čeprav se je veliko tega, kar nas obkroža, začelo ravno z njimi. Sramujemo se avtomatično. Tudi jaz, včasih.

»Član partije sem prenehal biti nekaj let pred razpadom Jugoslavije. Ni se mi ljubilo iti na sestanke in nisem hotel več plačevati članarine. Danes preferenc nimam in nisem član 'establishmenta,' čeprav sem recimo nedavno sprejel povabilo zunanjega ministra Dimitrija Rupla, ki je štirim novinarjem ponudil, da bi bili člani strateškega sveta za zunanjo politiko Slovenije. Dva sva privolila. Jaz sem to storil samo zato, ker imam s tem preprosto še eno priložnost, da nekje nekaj kritičnega povem, svetujem.« (Fajdiga, 2005h)

Naši razgledi

Jurij Gustinčič je šest let pisal tudi zunanjepolitične komentarje v Naših razgledih, kamor ga je povabil urednik Slavko Fras. Po mednarodnem priznanju Slovenije je Gustinčič 24. januarja 1992 v članku *Dan pozneje: po sledovih dogodkov* zapisal:

Ena spodbudnih potez diplomatskega priznanja je ta, da je vsaj v Sloveniji odmevalo brez prevelike evforije. Da ni nihče zapel hrvaškemu ponižujočemu sladkobnemu in podložniškemu Danke Deutschland kaj podobnega, je veliko večjega pomena, kot bi si

47

sploh lahko mislili. Ni mogoče reči, da bi morali biti zadržani zaradi tega, ker prihaja siv in težaven vsakdanji dan. Proslave so potekale sredi njega, z njegovimi visokimi cenami, inflacijo, negotovim prilivom kapitala, z vojno, ki (v našem primeru) divja okoli Karlovca (40 kilometrov od slovenske meje), in prvimi znamenji oživiljene preteklosti – v nekaterih strujanjih avstrijske in italijanske politike. Le teden dni po priznanju in Mockovem obisku se je pojavila v politični praksi sosednje Avstrije beseda »staroselci« ali »Staroavstrijci«, ki naj bi živeli na naših tleh.

Dan po priznanju prinaša dvojno tveganje.

Za nas pomeni tveganje, da podcenjujemo tiste, ki se jim ne mudi ponuditi diplomatsko roko. Kot da ne bi pomišljali zato, ker »ne razumejo«, temveč zato, ker se boje možnosti, da bi se balkanska vojna zaostрила. Dokažimo jim, da nimajo prav, toda dokažimo jim s prihodnjimi koraki in sodelovanjem pri celovitem razreševanju krize.

Za nasprotnike našega priznanja je napočil čas, da doumejo, da se je položaj naposled spremenil; ustvarjalno je treba priznati življenjska dejstva – priznati nove države. V Srbiji je od politikov to doslej storil samo Vuk Drašković. Če bo ostal osamljen, kot je zdaj, se bo nadaljevala največja tragedija – tragedija nepriznavanja tistega, kar vidi vsak otrok. Toda odrasli včasih ne vidijo tistega, kar vidijo otroci. (Gustinčič, 1992: 59)

Slavko Fras, ki je tedaj urejal Naše razglede, je dolgoletni dober prijatelj Jurija Gustinčiča, s katerim sta še danes redno v stiku. Fras je na Dunaju doštudiral slavistiko in primerjano književnost. Napisal je diplomski nalogi: Ivan Cankar kot nemški novinar na Dunaju ter Ivan Cankar in dunajsko gledališče. Leta 1957 je dobil službo pri Ljudski pravici, bil dopisnik z Dunaja in iz Bonna, 1973. pa je postal odgovorni urednik Dela. Po petih letih so ga po lastni želji prerazporedili na mesto urednika kulturne redakcije, po drugi vrnitvi z dopisniškega mesta na Dunaju pa je leta 1983 postal glavni urednik Naših razgledov in to ostal devet let. Vmes je bil predsednik Društva novinarjev Slovenije in Zveze novinarjev Jugoslavije. Fras, po rodu iz Slovenskih goric, od koder je med drugo svetovno vojno tik pred zdajci z družino ubežal pred fašisti, se je pretežno ukvarjal z vprašanjem slovenske manjšine na Koroškem. »To mi je najbolj sedlo v dušo in me še zdaj boli.«

48

Slavko Fras je leta 1995 za Naše razglede napisal daljši, najbolj poglobljeni intervju z Gustinčičem. Uvod se začne z opisom Gustinčičevega načina izražanja:

Ko se namrščen pojavi na zaslonu, komentarji v dnevnih sobah potihnejo. Mož govori zbrano, v posebnem ritmu, ki je zmes počasnosti in zgoščenosti. Jezik ne izdaja nobenih narečnih posebnosti, le vokali ga umeščajo na slovenski jugozahod. S temo, ki jo obravnava, je intimno seznanjen, poslušalec to opazi že pri prvem stavku, toda o njej govori z razločnim odmikom, ne povsem neprizadeto, a hladno, včasih tudi z rahlo ironijo, češ, tako pomembna in usodna pa ta zadeva le ni. Pove, kako gleda na stvari, potem pa zapre usta, vidno, demonstrativno, malone slišno: povedal sem, zdaj pa si mislite svoje. (Fras, 1995: 4)

Slavko Fras pravi, da je Jurij Gustinčič njegov novinarski vzornik. Poznal ga je iz člankov za beograjsko Politiko, že preden sta se prvič sestala leta 1968.

»Bil je eno izmed zlatih jugoslovanskih peres. Kasneje sem z velikim užitkom kot novinar in urednik prevedel ogromno njegovih člankov iz srbsčine v slovenščino. Že v šestdesetih letih je bil med slovenskimi bralci zelo priljubljen, vzeli so ga za svojega. Njegov način pisanja je nekaj posebnega, ne toliko zaradi vsebine, kolikor zaradi stila. Kar odlikuje njegove članke, je racionalizem, organiziranost besedila, kompaktnost in rdeča nit. Gustinčič sodi v vrh analitičnih duhov, ampak kar me najbolj fascinira pri njem, je lepota njegovega pisanja. Razlogov za to je več, glavni pa je njegov oče. On je pisal izjemne spise v slovenščini in nemščini, z očetom pa je Jurij dobil tudi vrhunsko vzgojo. Vpisal ga je v elitno nemško gimnazijo pri kominterni v Moskvi, kjer so poučevali vrhunski nemški levičarski intelektualci. Jurij je izrazito izobražen človek, literarno podkovan. Nenazadnje je bila njegova mati sestra pisatelja Danila Lokarja.«

Fras in Gustinčič sta se поблиže spoznala leta 1975 v New Yorku.

»Takrat sem bil odgovorni urednik Dela, v New York me je povabila ameriška vlada. Jurij je bil dopisnik Politike in je stanoval blizu Central Parka. Ob tej priložnosti sva se dlje časa pogovarjala. Opazil sem, da je zelo resen, skoraj bi rekel resnoben človek, nagnjen k garanju. Ker piše zelo čitljivo, bi nekdo morda pomislil, da kaj naredi z levo

49

roko, v resnici pa se za tem čitljivim stilom skriva ogromen napor. Veste, lahko je pisati komplicirano, težko pa je pisati jasno in tehtno. Ko se je vrnil iz New Yorka, upokojil in naselil v Ljubljani, sem ga takoj začopatil, naj piše politične analize za Naše Razglede, tako kot ugledni kolumnisti v Ameriki obravnavajo politične razmere. Nastal je niz člankov, ki pa potem niso posebej izšli, tako kot so vknjižene njegove kolumne za Mladino.«

Slavko Fras je opisal zanimiv dogodek iz poznih osemdesetih let v zvezi z Jurijem Gustinčičem.

»Bilo je leto 1987, takrat sem predsedoval Zvezi novinarjev Jugoslavije. Imeli smo dobre stike s Srbskim društvom novinarjev. Njegov predsednik je bil takrat Jug Grizelj, po narodnosti Hrvat. Bili so časi, ko je že kazalo na razpad Jugoslavije. Predlagal sem, ali ne bi Grizelj kot Hrvat na čelu srbskega društva in jaz kot Slovenec predložila za novinarsko nagrado Gustinčiča, Slovenca, ki je vrsto let blestel v srbskem novinarstvu. Jurij je leta

1988 prejel nagrado Moše Pijadeja. To je bila najvišja jugoslovanska novinarska nagrada, ki je zdaj sicer nihče ne upa omenjati več, nekaj pa je bila to velika reč. Takrat je bil Jurij ravno v New Yorku, imel je neko delo, tako da je nagrado prevzel njegov sin Andrej. Zahvalni govor, ki ga mora imeti vsak nagrajenec, je Jurij napisal v dveh jezikih: v srbsčini in slovenščini. Andrej je na odru prebral oboje. Kar je bilo še bolj zanimivo, je Borba, centralni partijski list, objavila njegov govor v obeh jezikih. To je bil tedaj kar zgodovinski dogodek za slovensko novinarstvo.«

Gustinčič še vedno vztrajno piše.

»On je fenomen. Pri 83 letih biti tako masivno navzoč v novinarstvu, to je nekaj neverjetnega. Poleg tega je absolutno zanesljiv. Ko urednik kaj potrebuje, pri Gustinčiču ni vprašanje, ali kaj bo, ker vedno je. Njegova ustvarjalna sila ne popušča. Večkrat ga poslušam na televiziji in se vprašam, kdaj ga bo zmanjkalo. Karkoli ga vprašate, vam bo na to odgovoril. Tudi na vprašanja o literaturi ali glasbi. Klasična glasba je sploh njegova velika ljubezen. Izjemen je. Kaže, da bo delal do zadnjega diha.«

Pravi, da je Gustinčič vedno povedal, kar je hotel, na specifičen način:

50

»Že v nekdanjih časih politične strahovlade je v mnogih svojih besedilih vzbudil birokratsko srenjo, ampak nikoli na tak način, da bi ga to stalo glave v novinarstvu. Vedno je stvari znal povedati med vrsticami. To se v pravem novinarstvu počne vsakodnevno, vendar je treba pri tem imeti pravo mero samocenzure, da stvari kar ne vržeš na papir, ampak zelo paziš, kako se izražaš. Novinarstvo je tudi intelektualen poklic. Pri Gustinčiču občudujem njegovo izredno visoko artikulacijsko raven. Vsebinsko in oblikovno. Govori počasi in zbrano; zgoščeno, a razpoznavno. Nikoli ne govori tako, da bi lahko dobili občutek, da ne ve natančno, kaj sporoča. Ta sposobnost koncentracije je podarjena. Nekaj, kot se reče, od Boga dano.«

Na koncu je Slavko Fras o Juriju Gustinčiču poudaril še nekaj:

»Imel je odprto kariero v diplomaciji, zlahka bi bil seveda lahko tudi urednik, vendar ga višji položaj nikoli ni zanimal, in sicer zaradi svobodoljubja. Urednik je manj svoboden

kot novinar. Kadri v diplomaciji pa so pogosto tudi kurirji, ki raznašajo note, ali telefonisti, ki so prisiljeni gojiti osebne stike z določenimi ljudmi. Gustinčič bi bil s svojimi ogromnimi izkušnjami nedvomno kompetenten sogovornik pomembnih oseb, vprašanje pa, če bi bil njegov način kakšni vladi všeč. Vedno je povedal, kar je hotel.« (Fajdiga, 2005g)

Nedavno je Jurij Gustinčič dejal, da ima za seboj enega najtežjih trenutkov v svojem poklicnem življenju. Ko sem se že malce ustrašil, pa je dodal, da je bil ravno prisiljen prenehati uporabljati pisalni stroj, staro olympio.

»Skoraj 60 let moje novinarske prakse je vezane na pisalni stroj. Potreboval sem ga, da mi ustvari razpoloženje za pisanje, tako kot nekdo potrebuje cigareto ob kavi. To je zame postal način življenja, inštrument, ki sem ga vajen in sem ga obvladal, o katerem pa nisem nikoli razmišljal, ker je že zdavnaj postal del mene. Udrihal sem po njem, sodelavci na Televiziji Slovenija pa so se tiho pritoževali zaradi hrupa, molče so to požirali. Seveda tam že dolgo nihče več ne uporablja pisalnega stroja, edini, ki so ga na televiziji še imeli, pa je nedavno počil.

51

To je bilo znamenje, da se moram tudi jaz vdati usodi. Začel sem pisati na računalnik, na katerem zdaj delam. Moram priznati, da so na njem tudi nekatere prednosti, kot na primer ta, da lahko v vsakem trenutku preveriš, koliko besed si napisal. Čeprav je tudi res, da sem se s pisalnim strojem že tako izuril, da sem razvil instinkt, po katerem sem točno vedel, koliko je tistega, kar sem natipkal, preračunano v sekunde. Čutil sem to.«

DNEVNIK V SOBOTNI PRILOGI

Ko sem se prvič sestal z Jurijem Gustinčičem jeseni leta 2004, mu je na začetku pogovora zazvonil telefon. Na drugi strani je bil Ervin Hladnik Milharčič, urednik Delove Sobotne priloge. Sporočil mu je, da »mora« napisati dnevnik za istoimensko rubriko v Delovi Sobotni prilogi, češ da vsakdo med izbranci pride na vrsto in da je zdaj na vrsti on. Bil je čas ameriških volitev.

»Gustinčič je napisal enega boljših dnevnikov za Sobotno prilogo sploh. Kakovost tega žanra se meri po tem, da avtor ne zapisuje samo osebnih doživetij, ampak skozi pisanje dnevnika odseva svet okrog sebe. Jurij je naredil tisto, kar je značilno za njegovo novinarsko kariero, ki temelji na tem, da se vedno drži starega pravila Sherlocka Holmesa: 'Če ne držimo testov v rokah, je bolje, da ne špekuliramo.' Na podlagi osebnih izkušenj iz Amerike, z analitičnim hladom in hkrati s strastjo, brez katere dober žurnalizem ni možen, je skozi svoja osebna doživetja Amerike razložil, zakaj je ameriška politika taka, kakršna je, in zakaj se z njo toliko ukvarjamo.«

Kako bi Gustinčiča opisali nekomu, ki ga ne pozna, na primer tujcu?

»To je zelo preprosto. Vse družbe imajo neke ugledne novinarske figure, ki spodobno in pošteno opravljajo temeljno nalogo žurnalizma – da nahitro zapišejo prvi obris zgodovine. Jurij, ki je že zelo dolgo časa novinar, je vedno to nalogo opravil brezhibno. Da je nahitro, pa vendar kompetentno in brez neumnosti zapisal prvi osnutek zgodovine. Če greste gledat njegove kolumne, zdajšnje, ki so meditativne, ne morete nikoli zgrešiti. Po njem lahko naravnate uro. Je eden redkih novinarjev, pri katerih nimam refleksa, da bi šel stvari preverjat. Preprosto ni potrebe po tem, ker ima tako izdelane filtre za spremljanje sveta, da spusti skozi stvari, ki so bistvene.«

52

Vas je karkoli kdaj presenetilo pri Gustinčiču?

»Mene vedno znova preseneti. Zadnjič, ko sva bila skupaj na televiziji, me je spet presenetil, kako natančno in pronicljivo razmišlja o Ameriki, pri čemer tam že ni bil desetletje ali dve. Njegov pogled na svet je res pogled novinarja – s strastjo in z veseljem. Nekoč sem poslušal intervju z Alistairjem Cookeom, ki je za BBC Radio 4 pripravljaj oddajo *Pismo iz Amerike* od 2. svetovne vojne do lani. Bil je star že 95 let, pa jih je še vedno pisal, 58 let. Lani so ga na National Public Radiu iz New Yorka intervjuvali malo pred smrtjo in ga vprašali: 'Stari ste več kot 90 let...' Vskočil je: 'Še več, 95.' 'V redu. Ne zamerite nam, ampak kako ste lahko pri teh letih še tako bistri?' Odgovoril je: 'Zelo preprosto: *You got to be on the top of the news.*' Treba je ves čas slediti dogodkom. Poslušati poročila in brati časopise, pa boš ohranil zdravo pamet. Kar se mi zdi dobra novica za novinarstvo. Če veliko bereš časopise, se poneumiš manj.«

Katera je bistvena značilnost Gustinčičevega stila?

»On je predvsem pisec zdrave mere. Stvari so pri njem natančno odmerjene, kar dela njegove tekste privlačne in hkrati zaupanja vredne. Zelo pretehta vsak tekst. Pri tem ne dovoli niti da bi prevladala suhoparnost poročevalskega jezika niti čustvenost osebnega pogleda. Vedno poskrbi, da je to dvojje pametno uravnoteženo. Hkrati, kar ga dela meni zares simpatičnega, je dejstvo, da mu je zares popolnoma vseeno, kaj si bo kdo o tem mislil. Napiše to, kar se mu zdi prav.«

Nekoč je bil član partije...

»Ni ključno, kaj je kdo, ampak kdo je kaj. Kar se mene tiče, je lahko komunist, katolik, pravoslavac ali harekrišnovec. To mu ne bo zameglilo pameti. Ima svoje politično prepričanje, vendar ne dovoli, da bi to osebno prepričanje, tudi če je bilo organizirano v stranko, vplivalo na njegovo pisanje. Ni mu treba biti zato nič nerodno, če je imel partijsko knjižico. Gustinčič je pisal o veliko ključnih dogodkih v zgodovini človeštva v najrazličnejših okoljih in zgodovinskih okoliščinah, pa vendar je v vseh razmerah ohranil integriteto. To je velika reč.« (Fajdiga: 2004b)

53

V svojem dnevniku za Sobotno prilogo se je Jurij Gustinčič ironično ozrl na razvrščanje ljudi na levo in desno.

»Čas je že, da resneje razmislim, kdo sem pravzaprav. Ko sem bil mlad, sem imel težave pri policiji, v petdesetih letih. Enkrat so mi celo, sicer le za nekaj tednov, odvzeli potni list. Pozneje, ko sem si priboril dopisniško ime in moj potni list ni bil več v nevarnosti, sem meni znanega policaja, s katerim sva občasno pila kavo, vprašal, naj mi pove, kaj so imeli proti meni. To je enostavno, je odgovoril. Jurij, mislili smo, da si agent. Agent Zahoda, sem naivno vprašal, ker sem bil znan po nekih izjavah, ki bi se lahko tolmačile kot prozahodne. O ne, je rekel, nasprotno, bali smo se, da si sovjetski agent. Preveč zahodnjaško si se obnašal, mislili smo, da so te v Moskvi preparirali (tako je mislil tudi kolumnist Maga).

No, potem so se stvari korenito spremenile. Sedim tako v družbi novorevijaških razumnikov in eden mi reče, 'poslušajte, vi ste hud levičar.' Ni mi podrobno pojasnil svojega mnenja, ostane, da sem za nekatere hud levičar. Kje je desnica in kje je levica? Ne vem, res ne. Po vsem, kar doživljam, se mi zdi, da stojim nad prepadom in le pazim, da ne zdrknem. V tem je bistvo obstanka. (Gustinčič, 2004b: 25)

Intervju za Sobotno prilogo 30. oktobra 2003 je Jurij Gustinčič sklenil z naslednjimi besedami:

Vse moje življenje, z vsem, kar sem doživel, je premikanje od skrajnosti proti centru. V ničemer nisem skrajnej, ampak do centra še vedno nisem prišel. Denimo: nič nimam proti kapitalizmu, ampak sem prav gotovo proti turbokapitalizmu. Mislim, da bom na koncu obtičal nekje vmes in do središča sploh ne bom prišel. (Škerl, 2003)

SLOVENIJA 2015.

Na koncu zadnjega pogovora sem Jurija Gustinčiča vprašal, kako si predstavlja Slovenijo in Slovence čez deset let?

54

»Predvidevam, da bo leta 2015 Slovenija razočarana nad Evropsko unijo tako, kot je bila nekoč razočarana nad Jugoslavijo. Bruselj bo zanjo postal nekaj podobnega, kot je bil nekoč Beograd. Slovenci si želijo čim višjo stopnjo avtonomije. Če bi jo bilo mogoče doseči v Jugoslaviji, verjetno niti ne bi vztrajali oditi. Slovenija bo zagotovo ohranila svojo identiteto. Zdaj se počasi polega obdobje vdajanja strukturam Evropske unije, ki je bilo v letih pridruževanja zelo vneto.

Ena od pomanjkljivosti slovenskega značaja, kolikor ga jaz poznam, je v tem, da preveč hitimo: Slovenci gremo radi v nek ekstrem, potem pa se moramo umikati. V letih pogajanj z Evropsko unijo je bilo nekaj takih nepotrebnih hitenj; španski kompromis in spreminjanje ustave, da bi tujci lahko postali lastniki nepremičnin pri nas, je en tak primer hitenja. Nekaj metafizičnega je v značaju Slovencev. Nahitro vzamemo neko

stvar, kot da je končno določena, in se tega držimo, dokler nas ta stvar potem ne udari.«
(Fajdiga: 2005h)

SKLEP

V diplomskem delu sem obravnaval kariero Jurija Gustinčiča, enega najznamenitejših ustvarjalcev v slovenskem novinarstvu sploh.

Novinarji, kakršen je Gustinčič, nedvomno izginjajo. Potem ko je kot posebni poročevalec iz svetovnih prestolnic za časopis in televizijo komentiral tako rekoč vse pomembnejše politične dogodke po drugi svetovni vojni, danes pri 84 letih še vedno dela: redno piše kolumne za Mladino in pripravlja oddaje na Televiziji Slovenija, kjer nastopa tudi kot strokovni komentator.

V častitljivi starosti je ohranil pronicljiv um, ker je bil vselej popolnoma predan svojemu poklicu. Svoj življenjski slog je prilagodil novinarstvu in strasti po dobri zgodbi. Še vedno vse spremlja. Vsak dan pride dopoldan na delo na Televizijo Slovenija, čeprav tam nima več nobenih formalnih obveznosti. Udeleži se sestanka zunanje-politične redakcije, želi biti seznanjen z vsemi dogodki. Vsak dan prečita ugledne angleške, nemške, ameriške in ruske časopise.

Ko se z njim pogovarjate, stvari razlaga na jasen in razločen način, z umirjenim glasom, vendar je vsaka njegova beseda tehtna. Na vsako vprašanje vam bo odgovoril prepričljivo. Še vedno pomni neverjetno količino podatkov, natančno se spominja dogodkov, starih več desetletij, celo nekatere datume ima v malem prstu.

Tisto, česar nima shranjenega v glavi, pa mu ponavadi tiči v žepih. Gustinčič si namreč po reku »pametni pišejo« vseskozi sproti beleži pripombe, misli in citate, na katere naleti med vsakdanjimi opravili. Preprosto si jih zapisuje na koščke papirja in ti listki potem tičijo v njegovih žepih, dokler jih ne uporabi.

»Jurij nepretrgoma živi s svojimi izdelki, tako kot jaz nenehno živim s svojimi kipi ali slikami,« je dejal Gustinčičev dober prijatelj, akademski kipar Janez Pirnat.

56

»Tudi ko fizično ne delam, se ukvarjam s svojimi umetninami, gojim jih. Enako velja za Jurijeve kolumne, ki so prave male umetnine; vanje je vloženega ogromno truda in bodo obstale, ne glede na čas. Jurij je tisto, čemur smo nekoč rekli modri mož: sinonim za človeka, ki se nikoli duhovno ne postara, ampak ohrani svežost duha, in to s silno povečanim obsegom izkušenj in praktičnim spominom. Pogovor z njim se vedno razcveti v žlahtno doživetje, z njim nikoli ne mlatiš prazne slame.« (Fajdiga, 2005i)

Čeprav je Jurij Gustinčič uradno upokojen že skorajda dvajset let, je ves čas delal in se še ni utrudil. Preden gre na dopust, vnaprej napiše dve kolumni. Njegove zdajšnje kolumne so ugledni sogovorniki imenovali »močnejše od zoba časa, meditativne, večne, nepogrešljive.«

Gustinčič je v svoji karieri zbral številna novinarska priznanja, o katerih pa nikoli ne govori, saj jih ima za malenkost, ker je ga bolj zanima delo kot lovorike. Letos ga je tudi Društvo novinarjev Slovenije nagradilo za življenjski prispevek k razvoju slovenskega novinarstva. Povzetek obrazložitve o Gustinčiču se glasi:

»Leta 1974 so v Washington Postu o njem zapisali, da je zvezda jugoslovanskega novinarstva. Bil je dopisnik iz Londona, New Yorka, Izraela, okupirane Prage, poročal je o padcu Nixona, o šestdnevni izraelsko-arabski vojni, o slovenski osamosvojitvi. Je dolgoletni kolumnist v Sloveniji, na Hrvaškem in v Srbiji. Je tisti novinar, ki je od ameriškega državnega sekretarja Jamesa Bakerja dobil odgovor, da ZDA Slovenije ne bodo priznale. Njegova novinarska pot gre od Rusije do Združenih držav Amerike. Je eden najboljših zunanje-političnih komentatorjev v Sloveniji, analitik in opazovalec, kar ga uvršča med najbolj verodostojne, zaupanja vredne in priljubljene komentatorje mednarodne politike.«

Jurij Gustinčič je v novinarstvu doživel marsikaj, toda v njegovih žepih še vedno tičijo številni prepognjeni ali zmečkani papirčki, na katerih si je nekega dne nekaj zapisal, in čakajo, da se bodo spremenili v vrhunske kolumne.

SEZNAM LITERATURE

Erjavec, Karmen (1999): Novinarska kakovost. Fakulteta za družbene vede (Zbirka Media), Ljubljana

Fras, Slavko (1995): »Jurij Gustinčič: 'Distanca je najvišja moralna kategorija novinarstva.'« Naši razgledi, številka 2, strani 4-10

Gustinčič, Jurij (1969): Češkoslovaška 1968. Državna založba Slovenije, Ljubljana

Gustinčič, Jurij (1986): Nadstropja Amerike. Delavska Enotnost, Ljubljana

Gustinčič, Jurij (1992): »Dan pozneje: po sledovih dogodkov.« Naši razgledi, številka 2, stran 59

Gustinčič, Jurij (2003): Nismo angeli. Mladina, Ljubljana

Gustinčič, Jurij (2004a): »Naj jim družina in prijatelji odpustijo.« Sobotna priloga, številka 252, stran 24

Gustinčič, Jurij (2004b): »Gospod Giorgio, upam, da sanjam.« Sobotna Priloga, številka 264, stran 24

Gustinčič, Jurij (2005): »Moje cenzure« Mladina, številka 18, stran 47

Kos, Matevž (2004): »Patos distance.« Delo, številka 8, stran 6

Košir, Manca (1988): Nastavki za teorijo novinarskih vrst. DZS, Ljubljana

Košir, Manca (2003): Surovi čas medijev. Fakulteta za družbene vede (Zbirka Media), Ljubljana

58

Kravos, Marko (1995), Bogomila Kravos, Pavle Merku, Milan Pahor, Marco Pozzetto, Sandi Volk: Narodni dom v Trstu: 1904 – 1920. Devin, Trst

Lokar, Anica (2002): Od Anice do Ane Antonovne (ur. Alenka Puhar). Založba Mladinska knjiga, Ljubljana

Milosavljevič, Marko (2002): Novinarska naracija v kontekstu politične ekonomije množičnih občil. Doktorska disertacija. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

Milosavljevič, Marko (2003): Novinarska zgodba, Fakulteta za družbene vede (Zbirka Media), Ljubljana

Petek, Miro (2004): »Da meja ne bo več? Neumnost.« Večer, številka 1, strani 36 in 37

Pirjevec, Jože (2000): Zgodovina Slovencev v Italiji. Nova revija, Ljubljana.

Irena Strelec (2002): Popularizacija žanra kolumna. Magistrska naloga. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Škerl, Uroš (2003): »Nasploh sem človek sreče.« Sobotna priloga, številka 252, stran 20

Intervjuji, uporabljeni v diplomski nalogi

Fajdiga, Damjan (2004a): Pogovor z Jurijem Gustinčičem, 22. oktober 2004

Fajdiga, Damjan (2004b): Pogovor z Ervinom Hladnikom Milharčičem, 7. december 2004

Fajdiga, Damjan (2004c): Pogovor z Jurijem Gustinčičem, 10. december 2004

Fajdiga, Damjan (2005a): Pogovor z Jurijem Gustinčičem, 14. januar 2005

59

Fajdiga, Damjan (2005b): Pogovor z Andrejem Gustinčičem, 21. april 2005

Fajdiga, Damjan (2005c): Pogovor z Jurijem Gustinčičem, 28. april 2005

Fajdiga, Damjan (2005d): Pogovor z Milanom Kučanom, 6. maj 2005

Fajdiga, Damjan (2005e): Pogovor z Janijem Severjem, 11. maj 2005

Fajdiga, Damjan (2005f): Pogovor z Borisom Kobalom, 8. junij 2005

Fajdiga, Damjan (2005g): Pogovor s Slavkom Frasom, 10. junij 2005

Fajdiga Damjan (2005h): Pogovor z Jurijem Gustinčičem, 8. julij 2005

Fajdiga, Damjan (2005i): Pogovor z Janezom Pirnatom, 11. julij 2005